

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**BURHÂNEDDÎN EL-MERĞİNÂNÎ'NİN “KİTAB Fİ'L-
FERÂİZ” ADLI ESERİNİN TAHKİK TERCÜME VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Muammer GİLDİROĞLU**

**Danışman
Doç. Dr. Davut İLTAŞ**

**Haziran 2019
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallar uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Muammer GİLDİROĞLU

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Burhâneddîn el-Merğînânî’nin “Kitab fî’l-Ferâiz” Adlı Eserinin Tahkik Tercüme ve Değerlendirilmesi” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Muammer GİLDİROĞLU

Danışman

Doç. Dr. Davut İLTAŞ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Halim ÖZNURHAN

KABUL ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Davut İLTAŞ danışmanlığında **Muammer Gildiroğlu** tarafından hazırlanan **“Burhâneddîn el-Merğînânî’nin “Kitâb Fî’l-Ferâiz” Adlı Eserinin Tahkik, Tercüme ve Değerlendirilmesi”** adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

19/06/2019
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Davut İLTAŞ

Üye : Doç. Dr. İbrahim YILMAZ

Üye : Dr. Öğ. Üyesi Osman BAYDER

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 24/06/2019 tarih ve 26 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

24/06/2019

K. Güllü

Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ

**BURHÂNEDDÎN EL-MERĞİNÂNÎ'NİN “KİTAB Fİ'L-FERÂİZ” ADLI
ESERİNİN TAHKİK TERCÜME VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Muammer GİLDİROĞLU

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019
Danışman: Doç. Dr. Davut İLTAŞ**

ÖZET

Miras konusu, diğer hukuk sistemleri gibi İslam Hukukunun da düzenlediği bir konudur. İslam Hukukunda bu konu ferâiz diye anılmaktadır. İslam hukukunda miras taksimi esas itibariyle naslara dayanmaktadır. Bununla birlikte diğer konularda olduğu gibi az olmakla birlikte miras konusunda da içtihadı açık bazı konular mevcuttur. Bu konu ilk dönemlerden itibaren fıkıh kitapları içinde ele alınıp incelenmekle birlikte erken dönemlerde konuya ilişkin müstakil risaleler de yazılmıştır. Bu çalışmada meşhur Hanefî fakihî Burhâneddîn el-Merğînânî'nin *Kitâb fî'l-ferâiz* isimli eserinin edisyon kritiği, tercümesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Risale esas itibariyle Merğînânî'nin hocalarından Osman b. Ali'ye aittir ve yazıldığı dönemde *Ferâizü'l-Osmânî* adıyla anılmaktadır. Merğînânî hocasına duyduğu saygıdan dolayı konuya ilişkin yeni bir eser yazmak yerine risalede bulunmayan bazı konuları eklemek ve değinilmeyen bazı bilgileri ilave etmek suretiyle ıslah etmeyi tercih etmiştir.

Anahtar kelimeler: Merğînânî, Fıkıh, Ferâiz, Miras, Ferâizü'l-Osmânî

**EDITION CRITICAL, TRANSLATION AND EVALUATION OF
BURHANEDDEN AL-MERĠINANİ'S WORK NAMED KİTAB Fİ AL-
FARAİD**

Muammer GİLDİROĞLU

**Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
Master of Arts Thesis, June 2019
Supervisor: Doç. Dr. Davut İLTAŞ**

ABSTRACT

The issue of inheritance, like other legal systems, is an issue regulated by Islamic Law. In Islamic Law, this issue is referred to as ferâiz. In Islamic law, the division of inheritance is mainly based on how. However, there are some issues open to the case-law on inheritance as well as other issues. Although this subject has been discussed and examined in fiqh books since the early periods, individual treatises have been written in the early periods. In this study, the critique, translation and evaluation of Kitâb fi'l-feraiz by the famous Hanafi fakihi Burhaneddin al-Merginânî was made. The treatise is mainly based on Osman b. It belongs to Ali and it is called Ferizü'l-Osmânî at the time it was written. Instead of writing a new work on the subject because of the number he heard, he preferred to add some non-treaty topics and add some untouched information.

Keywords: Merġinânî, Fiqh, Ferâiz, İnheretence, Ferâizü'l-Osmânî

İÇİNDEKİLER

BURHÂNEDDÎN EL-MERĞİNÂNÎ'NİN “KİTAB Fİ'L-FERÂİZ” ADLI ESERİNİN TAHKİK TERCÜME VE DEĞERLENDİRİLMESİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	3
II. Araştırmanın Yöntemi.....	3
III. Araştırmanın Kaynakları	3
IV. Literatür Değerlendirmesi	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MERĞİNÂNÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE *KİTAB Fİ'L-FERÂİZ*

ADLI RİSALESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	4
I. MERĞİNÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	4
A. Merğînânî'nin Hayatı.....	4
B. Merğînânî'nin Hocaları.....	5
C. Merğînânî'nin Yetiştirdiği Öğrencileri	6
D. Eserleri	7
II. MERĞİNÂNÎ'NİN <i>KİTÂB Fİ'L-FERÂİZ</i> ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	8
A. Eserin Yazma Nüshalarının Tanıtımı	8
B. Eserin Merğînânî'ye Aidiyeti.....	9
C. Eserin İçeriği ve Üslubu.....	10
D. Merğînânî'nin Risaleye Yaptığı Eklemeler ve Katkılar	11
E. Risâlenin Bazı Fıkıh Kitaplarının Ferâiz Bölümüyle Kısa Mukayesesi	12

1. Ferâizin <i>Muhtsaru't-Tahâvî</i> 'de Ele Alınış Şekli:	12
2. Ferâizin Kudûrî'nin Muhtasar'ında Ele Alınış Şekli:	13
3. Ferâizin Mevsilî'nin el-İhtiyâr'ında Ele Alınış Şekli:	14

İKİNCİ BÖLÜM

MERGİNÂNÎ'NİN KİTÂB Fİ'L-FERÂİZ

ADLI ESERİNİN TAHKİKİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERGİNÂNÎ'NİN KİTÂB Fİ'L-FERÂİZ

ADLI ESERİNİN TERCÜMESİ

Fasıl: Zevilerham	63
Zevilerhamın Birinci Sınıfı	64
Zevilerhamın İkinci Sınıfı	66
Zevilerhamın Üçüncü Sınıfı	67
Zevilerhamın Dördüncü Sınıfı	69
Zevilerhamın Beşinci Sınıfı	70
Fasıl: İlave Bazı Konular	70
Kölelik (Rıkk)	72
Öldürme (Katl)	73
Mefkudun Mirasçılığı	76
Hünsânın Mirasçılığı	77
SONUÇ	78
BİBLİYOGRAFYA	79

KISALTMALAR

a.s	: aleyhisselam
b.	: bin
bk.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
h.	: hicrî
Hz.	: hazreti
ktp.	: kütüphanesi
m.	: miladi
nr.	: numara
ö.	: ölümü
r.a.	: radıyallahü anh
s.a.v.	: sallallahü aleyhi ve sellem
s.	: sayfa

ÖNSÖZ

Yaratılış itibariyle toplum içerisinde birlikte yaşamak durumunda olan insanlar, bu birliktelikle beraber tarih boyunca birçok problemin de doğmasına sebep olmuştur. Bu problemlerin çözülmesinde insanlar bir takım hukuk kuralları geliştirmek zorunda kalmıştır. Ancak bu kurallar her zaman insanlara dünya mutluluğu sağlamaya yetmemiştir. Zira sadece dünyevî maddî yaptırımlara dayalı kurallar, insanlığı hakka ve hukuka uyma konusunda ikna edememiştir. İnsanlık kendi kural ve kurumlarını oluştururken İlâhi irade, insanın bu ve benzeri çabalarını da kıymetli sayıp ara ara müdahalelerde bulunarak hem dünya hem de ahiret mutluluğu vadetmiştir. İslam Hukuku da bu ilâhi müdahalenin tekâmülünün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Toplum halinde yaşayan insanların karşılaştıkları problemlerden biri de miras meselesidir. Diğer hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam Hukuku da bu alanı düzenlemiştir. Esas itibariyle akrabalık bağına dayalı olan miras hukuku, fıkıhın ibadât, muâmelât ve ukubât şeklinde yapılan üçlü ayırımında muâmelât kapsamında yer alır.

Miras konusu öncekiler tarafından ömür boyu oluşturulan servetin sonraki kuşaklara aktarılması, dolayısıyla sermaye birikimine katkıda bulunması yönüyle oldukça önemli bir konudur. Hz. Peygamberin “*Feraizi öğrenin ve öğretin. Çünkü o ilmin yarısıdır. İlim unutulur. Ümmetim arasında ilk kalkacak olan odur*”¹ sözü bir yönüyle ferâizin önemini ortaya koyarken, diğer yandan da günümüzdeki durumuna işaret etmektedir.

Fıkıh ile ilgili eserlerin birçoğunda “Kitâbu’l-Ferâiz” adıyla ayrı bir bölümde incelenen miras konusu, erken dönemlerden itibaren müstakil eser ve risalelere de konu olmuştur. Tahkik ettiğimiz Merğînânî’nin “Kitâb fi’l-Ferâiz” adlı risalesi de miras konusuna ilişkin yazılmış müstakil risalelerden biridir. Muhtemelen Merğînânî’nin fıkha dair meşhur eserinde ferâiz konusuna yer vermemesinin nedeni bu risalesidir.

¹ İbni Mace, hadis no: 2719

Çalışmamızın birinci bölümünde Merğînânî'nin hayatı, hocaları, yetiştirdiği öğrenciler, eserleri hakkında kısa bir bilgi verilmiş ardından tahkikini yaptığımız risale Merğînânî'ye aidiyeti, içerik ve üslubu ve Merğînânî'nin risaleye katkıları gibi açılardan incelenmiştir.

İkinci bölümde söz konusu risalenin iki nüshadan hareketle tahkiki yapılmıştır. Kayseri Rasid Efendi Kütüphanesindeki nüsha esas alınmış, İstanbul Üsküdar'daki Hacı Selim Ağa Kütüphanesindeki nüsha ile karşılaştırılmış olup nüsha farklılıkları dipnotta belirtilmiştir.

Üçüncü bölümde ise tahkik edilen risalenin tercümesi yapılmıştır. Çevirinin kolay anlaşılması için tarafımızdan başlıklar konulmuştur. Metinde geçen bazı terimler ise dipnotta açıklanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında verdiği desteklerden dolayı eşim Rabia Gildiroğlu'na ve değerli katkı ve önerilerinden dolayı danışman hocam Doç. Dr. Davut İltaş'a teşekkür ederim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Muammer GİLDİROĞLU

Kayseri, Haziran 2019

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İslam Hukukçuları, ayet ve hadislerin ışığında, hukukla alakalı çok zengin eserler üretmişlerdir. İslam'ın insanın düşünce hürriyetine vermiş olduğu değer, birçok farklılığın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu geniş düşünce hürriyeti ortamında âlimlerin her biri, diğerini zenginlik olarak görmüş ve birbirlerinden zaman zaman faydalanmışlardır. İslam hukukunun muamelat kapsamına giren önemli konularından biri de miras hukukudur.

Bu çalışmamızda Hanefî fakihi Burhaneddin Merginani'nin "Kitâb fi'l-Ferâiz" adlı risalesinin tahkikini, tercümesini ve değerlendirmesini yaptık. Bu sayede miras hukukuyla ilgili erken dönemde yazılmış olan bir eser gün yüzüne çıkmış oldu.

II. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda, el yazması halindeki iki nüshayı karşılaştırmalı çalışarak anlaşılmasını kolaylaştırdık. Ayrıca, miras hukuku alanında yazılmış olan eserlerle mukayesesini yaparak Merginani'nin yazmış olduğu bu risalenin içeriği ve yöntemini ortaya koymaya çalıştık.

III. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın temel kaynağı Merğînânî'nin "Kitâb fi'l-Ferâiz" adlı eserinin yazma nüshalarıdır. Bunun yanında Merğînânî'nin hayatı ve eserleri konusunda yapılmış olan çalışmalardan da istifade edilmiştir.

IV. Literatür Değerlendirmesi

Ferâiz konusuna dair yazılmış müstakil eserler bulunmakla birlikte Merğînânî'nin "Kitâb fi'l-Ferâiz" adlı eserine ilişkin müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MERĞİNÂNÎ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE KİTAB Fİ’L-FERÂİZ
ADLI RİSALESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

I. MERĞİNÂNÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. Merğınânî’nin Hayatı

Tam adı, Ali b. Ebi Bekr b. Abdilcelil el-Ferganî el-Merğınânî Burhaneddin Ebü’l-Hasen’dır.¹ Fergana, genellikle Fergana vadisi şeklinde anılan ve Tanrı dağları ile Altay dağları arasında yer alan bölgenin adıdır. Merğınân ise daha önce büyük bir bölge olan Fergana’ya bağlı bir şehrin adıdır. Riştani de Merğınân’a ait bir köyün adıdır.² Soyunun Hz. Ebû Bekir³ veya Hz. Osman’a dayandığına ilişkin farklı değerlendirmeler bulunmaktadır.⁴ Leknevî, Merğınânî’nin 8 Recep 511 (5 Kasım 1117)de doğduğuna dair bir rivayet nakletmiş olup, bunu el- Hidaye’nin matbu nüshasının başına koyduğu biyografide belirtmiştir.⁵

Merğınânî Hanefî âlimlerinin en meşhur fakihlerinden olup fıkhnın yanısıra diğer ilimlerle de uğraşmış bir âlimdir.⁶ Aynı zamanda zühd ve takva sahibi biri olduğu kaydedilmektedir.⁷ Merğınânî, İbn Kemal Paşa gibi Hanefî âlimlerince yapılan fakihlerin derecelendirilmelerinde bazı fakihlere göre rivayetlerinin daha tercih edilir olduğu, delillerin tenkidinde ve meselelerin çıkarılmasında mezhepte

¹ Kehhale, Ömer Rıza, *Mu‘cemu’l-müellifin*, II, 411.

² Köse, Murtaza, “Ferganalı Bir Hukukçu Merğınani ve Hidaye Adlı Eseri”, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sy. XVII, s. 345.

³ *DİA*, XXIX, 182.

⁴ Köse, “Ferganalı Bir Hukukçu”, s. 346.

⁵ *DİA*, XXIX, 182.

⁶ Kehhale, *Mu‘cemu’l-müellifin*, s. 411.

⁷ Leknevî, *el-Fevaidi’l-behiyye fî teracimi’l-Hanefiyye*, s. 141.

yetkili otorite olduğu, içtihat yapmaya ehil olduğu ifade edilmiştir.¹ Merğînânî, bilgilerini İslam âlimlerinde gelenek halini alan seyahat vesileleri ile birçok âlimle görüşüp, onların birikimlerinden istifade ederek geliştirmiştir. Kendisi o zaman adet olduğu üzere okuduklarını kaydetmiş, fakat bu notlar muhafaza edilememiştir.²

Merğînânî, Buharalılar ile Cengiz arasında sulh yapma konusunda görevlendirilmiş olup Buhara halkından bazıları anlaşmaya aykırı hareket edince Cengiz, şehri yakmış, halkını öldürmüş ve bu arada Merğînânî de şehit edilmiştir.³ Ölümü 14 zilhicce 593 (28 Ekim 1197) yılı olup⁴ kabri Semerkant'tadır.⁵

B. Merğînânî'nin Hocaları

Merğînânî, birçok âlimden ilim tahsil etmiştir. Bunlardan meşhur olanlar şunlardır:

1. Necmüddin Ebu Hafs Ömer en-Nesefi (461/537-1068/1142): Hanefi fıkıh, kalam ve tefsir âlimidir. Yüz civarında eser telif etmiştir. Merğînânî ilk olarak fikhını bu zattan almıştır.⁶ Eserlerinden bazıları şunlardır. *Et-Teyisir fit-Tefsir*, *Kitabu'l-Mevakit*, *Kitâbu'l-Kant fi ülema-i Semerkant*, *el-İşar bi'l-muhtar mine'l-eş'ar*, *Târîh-i Buhâra*, *Tilbetü't-Talebe*, *el-Manzûme*.⁷

2. Sadru's-Şehîd Husamüddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Maze⁸ (483/536-1090/1141): Merğînânî'nin Ebu Hafs'dan sonra ilim aldığı hocalarının en önemlilerinden olup Buhâra doğumludur.⁹ *El-Fetava's-suğrâ*, *el-Feteva'l-kübrâ*, *el-Camiu's-sağir* gibi eserleri vardır. Semerkant'ta şehit edilmiş, Buhâra'ya defnedilmiştir.¹⁰

¹ Leknevî, *el-Fevaid*, s. 141.

² Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 346-347.

³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I, 342.

⁴ *DİA*, XXIX, 182; İbn Kutluboğa, Ebu'l-Adl Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa es-Sûdûnî, *Tacü't-teracim*, s. 42.

⁵ Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 347

⁶ Leknevî, *el-Fevaid*, s. 141.

⁷ İbn Kutluboğa, *Tacü't-teracim*, s. 47.

⁸ Leknevî, *el-Fevaid*, s. 141.

⁹ Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 348.

¹⁰ İbn Kutluboğa, *Tacü't-teracim*, s. 46.

3. Ziyaüddin Muhammed b. Huseyin el-Bendenici (545/1150): Tuhfe sahibi Alaaddin Semerkandi'nin talebelerindendir.¹ Kaynaklarda Merğînânî'nin Merv şehrinde kendisinden Sahih-i Müslim'i dinleyerek icazet aldığı rivayet edilmektedir.²

4. Osman b. Ali el- Bikendi (552/1157): Serahsi'nin talebesidir.³ Buhâralı âlim olup, fazıl kişiliği ile tanınır.⁴ Çalışmaya konu ettiğimiz risalenin aslı olan Ferâizü'l-Osmânî de büyük ihtimalle Merğînânî'nin bu hocasına aittir.

5. Ali el-İsbicâbî (454/535-1062/1140): Zamanında Maverâünnehir'in en büyük Hanefi âlimlerindendir. Kaynaklarda devrinde Hanefi mezhebinin müdafaası bakımından eşsiz olduğu ve ilmi faaliyetlerinin çok verimli geçtiği kaydedilmektedir. Semerkant'ta yaşamış ve orada vefat etmiştir. Tahâvî'nin *Muhtasarı* üzerine önemli bir şerhi vardır.⁵

6. Kıvamüddin Ahmed b. Abdürreşit el-Buhârî: *Hülasatü'l-Fetâvâ*'nin müellifinin babası olup asrındaki âlimlerin takdirini kazanmıştır.⁶

7. Ebu Hafs Ömer b. Ali ez-Zenderamî: Bu zat anne tarafından Merğînânî'nin dedesidir.⁷

C. Merğînânî'nin Yetiştirdiği Öğrencileri

Merğînânî, değerli hocalardan dersler aldığı gibi, kendisi de birçok değerli talebe yetiştirmiştir. Talebeleri arasında oğulları da bulunmaktadır. Yetiştirdiği talebelerinden bazıları şunlardır:

1. Şeyhu'l-İslam Celaledin Muhammed: Merğînânî'nin oğludur.⁸

2. Nizamüddin Ömer (600/1203): Merğînânî'nin oğlu olup, döneminin önemli fakihlerindendir. Fetva konularında insanlar sürekli kendisine müracaat etmiştir. Fetva ile ilgili *Cevâhiru'l-fıkḥ* adlı eseri vardır.¹

¹ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 141.

² Leknevi, *el-Fevaid*, s. 166; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-teracim*, s. 79.

³ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 141.

⁴ Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 348.

⁵ Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 348.

⁶ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 141.

⁷ *DİA*, XXIX, 182.

⁸ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 142.

3. Şeyhu'l-İslam İmâduddin b. Ebi Bekr: Merğînânî'nin oğludur.²

4. Şemsüleimme el-Kerderî (642/1244): Önde gelen Hanefî âlimlerindendir. Başta Semerkant'ta Merğînânî olmak üzere Harezm'de Hanefî fakihlerinden Mutarrızî'den, Buhara'da Bedrüddin el-Verseki'den ders almıştır. *Hidâye*'yi halka okuyan bir kimsedir. Buhâra'da vefat etmiştir. *Feteva'l-Kerderi* gibi önemli eseri vardır.³

5. Celaleddin Mahmud b. el-Huseyn Ustruşeni (632/1234): Maverâünnehir'de yaşayan Hanefî fakihlerindendir. Merğînânî'nin dışında babasından ve Zahîruddîn Buhârî'den ders almıştır. *Ahkâmu's-sığar* ve *Fusûlül-Ustruşenî* gibi eserleri vardır.⁴

6. Burhânu'l-İslam ez-Zernuci: *Ta'limu'l-müteallim* isimli eseri meşhurdur.⁵

7. Ebu'l-Feth Zeynuddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr İmâdüddin (670/1271): Merğînânî'nin torunu olup *Fusûlül-ahkâm fî usulil-ahkâm* isiminde bir eseri vardır.⁶

8. Şemsüleimme Abdüssettâr.⁷

D. Eserleri

1. *Şerhu Cami'i'l-kebir li's-Şeybânî*: Adından da anlaşılacağı üzere imam Muhammed'in el-Câmiu'l-kebir isimli eserinin şerhidir.⁸

2. *Bidayetü'l-mübedî*: Fıkha dair muhtasar bir eser olup imam Muhammed'in *el-Camiu's-sağir*'i ile Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ında mevcut meseleler bir araya getirilmiştir. Eser, Ebu Bekir b. Ali el-Hamili tarafından *en-Nazmu'l-menşûr* adıyla nazım haline getirilmiş; Ebu Bekir el-Hattat tarafından da *Sirâcu'z-zalâm ve bedru't-tamam* adıyla şerh edilmiştir.⁹

¹ Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 350.

² Leknevi, *el-Fevaid*, s. 142.

³ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 142; Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 349.

⁴ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 200; Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 349.

⁵ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 142; Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 349.

⁶ Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 350.

⁷ Köse, "Ferganalı Bir Hukukçu", s. 350.

⁸ Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, II, 411.

⁹ *DİA*, XXIX, 182.

3. *Kifayetü'l-müntehi: Bidayetü'l-mübtedî* isimli eserine şerh olarak yazmaya başlamış ancak uzun ve dağınık olması sebebiyle tamamlamaktan vazgeçerek yerine *el-Hidâye*'yi kaleme almıştır.¹

4. *el-Hidâye*: Müellifin *Bidayetü'l-mübtedî* üzerine yaptığı bir şerh olup telifi on üç yıl sürmüştür. Hanefî mezhebinin en tanınmış ve en çok güvenilen metinlerinden biridir. Üzerinde pek çok şerh, haşiye ve ihtisar çalışması yapılan kitap çeşitli dillere çevrilmiştir. Müellifinin ilmi kudreti ve seviyesi, konularının derli toplu bir bütün halinde sistematik oluşu sebebiyle çok tutulmuştur.²

5. *Kitâbu't-tecnis vel-mezid*: Klasik fıkıh kitaplarının sistematığına sahip, vakıât türü hacimli bir eser olup fetvaları içermektedir.³

6. *Kitâbü'l-hac (Menâsikü'l-hac)*: Kaynaklarda Merğînânî'nin hacca ilişkin böyle bir eserinden söz edilmekle birlikte eser müstakil bir eser olmayıp *el-Hidâye*'nin *Kitâbü'l-hac* bölümüdür.⁴

7. *Kitâb fî'l-ferâiz*:⁵ *Ferâizü'l-Osmânî* diye bilinen ve büyük ihtimalle hocası Osman b. Ali'nin yazdığı ferâize dair risaleye bir takım ilavelerde bulunduğu eserdir. Çalışmamıza konu olan eser de budur.

II. MERĞİNÂNÎ'NİN *KİTÂB FÎ'L-FERÂİZ* ADLI ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Eserin Yazma Nüshalarının Tanıtımı

Çalışmamızda iki yazma nüsha kullanılmıştır. Bunlardan birincisi Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi 720 katalog numarada kayıtlı 26170 ekli nüsha olup otuz varaktan oluşmaktadır. Nesih bir yazıyla ele alınmıştır. Temiz ve okunaklıdır. Her sayfada on üç satır vardır. Eser siyah mürekkep ile fasıllar ise kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Orijinal dış ölçüsü 168x110, iç ölçüsü ise 114x70'dir.

¹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-teracim*, s. 42.

² Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, VII, 45; *DİA*, XXIX, 182; Köse, Murtaza, a.g.e. s. 351.

³ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-teracim*, s. 42, 206; Leknevi, *el-Fevaid*, s. 141; Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin*, II, 411; *DİA*, XXIX, 182.

⁴ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 141; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-teracim*, s. 206; *DİA*, XXIX, 182.

⁵ Leknevi, *el-Fevaid*, s. 141; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-teracim*, s. 42.

Bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî konusunda bilgi bulunmamaktadır. Çalışmamızda ilk ulaştığımız ve asıl kabul ettiğimiz nüsha budur.

Daha sonra ulaştığımız ikinci nüsha ise Üsküdar Hacı Selim Ağa Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesinde 1276/3 demirbaşta kayıtlı olup sekiz varaktan oluşmaktadır. Bu nüshanın her sayfasında otuz üç satır bulunmaktadır. Yazı türü ta'liktir. Bu nüshanın da istinsah tarihi ve müstensihî konusunda bilgi bulunmamaktadır.

B. Eserin Merğînânî'ye Aidiyeti

Risalenin mevcut şekliyle Merğînânî'ye ait olduğu risalenin mukaddimesinden anlaşılmaktadır. Besmele, hamd ve salât kısmından sonra şu ifade yer almaktadır:

قال الشيخ الإمام الأجل برهان الدين أبو الحسن علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الرشدي المرغيناني

Bununla birlikte risale müstakil olarak Merğînânî tarafından yazılmamıştır. Zira yukarıda ifadenin ardında Merğînânî, هذا مجموع يلقب بالعثماني şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Bu ve devamındaki ifadelerinden anlaşıldığına göre Merğînânî, kaynaklarda *Ferâizü'l-Osmânî* diye bilinen bir risaleyi bazı eklemelerle birlikte ıslah etmiştir. *Ferâizü'l-Osmânî* o zamanlarda oldukça yaygın olarak bilinip okunan bir risale olup Merğînânî kendisinin de bu risaleyi meşayîha defalarca okuduğunu belirtir. Osmanî nisbesinden hareket edecek olursak risale müellifinin Merğînânî'nin hocaları arasında yer alan Serahsî'nin öğrencilerinden olan Ebû Amr Osman b. Ali el-Bîkendî (ö. 552) olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Osman b. Ali el-Bîkendî hakkında tabakat kitaplarında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.¹

¹ Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Müessesetü'r-risâle, 1985, XX, 336-337.

Bahru'r-râik'in tekmile kısmında yer alan ferâz bölümünün bir yerinde وفي عثمانى denilerek bu risaleye atıfta bulunulmuştur.¹

Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*'unda her ne kadar bu eserin, *Ferâizü'l-Osmânî* adıyla Mergînânî'nin olduğunu söylese de devamında metnin aslının Şeyh Osman'a ait olduğunu belirtir. Yine Kâtip Çelebi'nin ifadesine göre Mergînânî aslında ilmî seviyesi bakımından bu konuda kendisi müstakil bir eser yazabilecekken tevazu ve saygısından dolayı yeni bir eser yazmak yerine hocasının değinmediği bazı meseleleri ilave etmek suretiyle bu eseri ıslah etmeyi tercih etmiştir.²

Bağdatlı İsmail Paşa ise *Hediyetü'l-ârifin*'de muhtemelen Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgiyi esas alarak herhangi bir açıklama yapmaksızın söz konusu risaleyi *Ferâizü'l-Osmânî* adıyla Mergînânî'nin eserleri arasında saymıştır.³

C. Eserin İçeriği ve Üslubu

Risalede miras taksimine başlamadan önce ölünün terekesinden başlanılacak ilk işlemlere sadece değinilmekle yetinilmiş, ardından terikenin kalan kısmının varisler arasında nasıl taksim edileceğinin açıklanacağı ifade edilmiştir. Ardından ferâizdeki hisselerin altı olduğu belirtilmiş bu hisse sahiplerinin değişik durumlara göre payları teker teker açıklanmıştır.

Hisse sahiplerinin durumları açıklanırken olmuş ve olması mümkün olan durumlar, “meselenin şekli (suretuhû)” ifadesiyle verilen örnek şekiller üzerinden açıklanmıştır. Bazen bir örnek ile yetinilirken bazen de “diğer bir örnek (ve uhrâ)” ifadesiyle birden fazla örnek verilmiştir.

Sehim sahiplerinin durumlarının açıklanmasından sonra asabeden olanlar yakınlıklarına göre sıralanmıştır. Ardından redd, tashih, münâsaha konuları örnekler üzerinden açıklanmıştır.

¹ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, VIII, 578.

² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1250.

³ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, I, 702.

Risale sonraki eserlerde olduğu gibi terimlerin açıklamalarına fazla yer verilmemiş ancak bununla birlikte *tashiḥ*, *münaseha*, *müşerrike* gibi bazı terimlerin tanımları meselelere başlanmadan önce yapılmıştır.

Müellif, konuları işlerken ayetlere hiç yer vermemiş, çok az sayıda hadise yer vermiştir. Konu ile ilgili sahabe görüşlerine, Ahmet b. Hanbel hariç müçtehit imamların görüşlerine yer vermiştir.

Mevcut risalenin ıslahı olduğu için olsa gerek konular sonraki eserlerde görülen sisteme sahip değildir. Sadece birkaç konuya başlamadan önce “fasl” ibaresi kullanılmıştır.

Risalenin üçte ikilik kısmına yakını bu şekildedir.

D. Merğînânî’nin Risaleye Yaptığı Eklemeler ve Katkıları

Merğînânî mukaddimede müellifin yer vermediği reddiye, zevi’l-erham ve velâ konularını ilave ettiğini bununla birlikte müellifin yer verdiği konuların da detaylandırılmasına ilişkin ilavelerde bulunduğunu ve bunu yaparken de mütekaddimun ve müteahhirun âlimlerin kitaplarında bulduğu faydalı bilgileri derç ettiğini ifade eder.

Yukarıda belirttiğimiz üzere risalenin üçte ikilik kısmından sonra ele alınan konuların Merğînânî tarafından ilave edildiğini söylemek mümkündür. Merğînânî zevilerhâmı beş sınıfa ayırarak bunları sıralamış ve ardından her bir sınıfın durumlarını örnek meseleler üzerinden açıklamıştır.

Zevilerhâm konusundan sonra “faslun fî levâhiki’l-kitâb” başlığı altında velâ konusunu ele almış ve bunu da mevle’l-itâka ve mevle’l-muvâlât olmak üzere iki başlık altında incelemiştir.

Velâ konusunun ardından ise mirasçılığa engel olan durumları açıklamıştır. Bunları da kölelik, murisini öldürme ve küfür olmak üzere üç başlık altında incelemiştir.

Son olarak da mefkud ve hünsanın mirasçılığını inceleyerek riseleyi ikmal etmiştir.

Merğînânî'nin mukaddimedeki “konular arasına birtakım faydalı bilgileri derç ettim” ifadesinden yaptığı işin, sadece müellif tarafından ele alınmayan konuları eklemek olmayıp müellifin yer verdiği konulara da birtakım ilavelerde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Ferâizü'l-Osmânî adıyla hocası tarafından yazılan risale mevcut olmadığı için bir karşılaştırma yapıp Merğînânî'nin yaptığı eklemeler konusunda net bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte kabaca bir tahminde bulunursak bunun risalenin yarıya yakını olduğunu söyleyebiliriz.

E. Risâlenin Bazı Fıkıh Kitaplarının Ferâiz Bölümüyle Kısa Mukayesesi

Feraiz konusu ile ilgili telif edilen eserler Zeyd b. Sabit'e kadar gitmektedir. Ancak fıkıhın tedvin edilmesiyle birlikte fıkıhın önemli bir konusu olan bu konuda da fıkıh kitapları içinde incelenmiştir. Feraiz konusu esas itibariyle nakle dayanmakla birlikte matematik bilmeyi de gerektirdiği için zaman içinde ayrı bir disiplin haline gelmiş ve müstakil eserler yazılmıştır. Bu nedenle de Kasânî'nin Beâiu's-Sanâî'i gibi mufassal olmasına rağmen bazı fıkıh kitaplarında yer verilmemiştir. Merğînânî de bu risaleden dolayı olsa gerek başta *el-Hidâye* olmak üzere yazdığı fıkıh kitaplarında bu konuya yer vermemiştir.

Ayrı bir alan olarak görülmesine ve müstakil eserler yazılmasına rağmen ferâiz konusu fıkıh kitapları içindeki yerini tamamen de kaybetmiş değildir.

Mukayeseye imkân vermesi açısından Merğînânî'den önce yaşamış olan iki önemli Hanefî fakihinin Tahavî ve Kudurî ve ile bir de daha sonra yaşamış olan Mevsılî'nin eserlerinde bu konuyu nasıl ele aldıklarına kısaca yer verdik.

1. Ferâizin *Muhtsaru't-Tahavî*'de Ele Alınış Şekli:

Tahavî'nin eserinin şerhi olması itibariyle Cessâs'ın ferâiz konusunda izlediği yol esasen Tahavî'nin *Muhtsarı* doğrultusundadır. Dolayısıyla bu her iki fakih için de geçerlidir.

Ferâiz konusu eserin 4. cildinde vakıf ve hibe konusunun ele alındığı Kitâbu'l-Atâyâ ve bunun ardından gelen Kitâbu'l-Lukata ve'l-Âbık konusundan sonra, Kitâbu'l-Vesâyâ konusundan önce ele alınmıştır. Bu, ferâiz konusunun atıyye ve vasiyyete yakınlığını göstermesi açısından önemlidir.

İlk olarak mirasa mani olan durumlar ele alınmıştır. Bu kapsamda katil, köle ve mürtedin mirasçı olamayacağı, ardından zimmilerin mirasçılığı ve din farkının mirasa engel olduğu meselelerine yer verilmiştir. Daha sonra hacb ile ilgili meseleler yer almaktadır.

Giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra sehim sahiplerinin mirastan ne kadar alacakları tek tek ele alınmıştır. Ardından kimlerin hangi durumda asabe olarak varis olacakları konusuna yer verilmiştir. Daha sonra mülâaneden doğan çocuk ve veled-i zinanın mirasçılığı konusu ile Mecusilerin kendi aralarındaki mirasçılığı ayrı birer bab altında ele alınmıştır. Bundan sonra zevilerhâmın mirasçılığı konusuna yer verilmiştir. Son olarak da muvalât sebebiyle mirasçılık ve hünsanın mirasçılığı ele alınmıştır.¹

Mirastan mahrumiyeti gerektiren durumlar istisna edilecek olursa ashabu'l-ferâiz, asabeler, zevilerhâm, muvâlât yoluyla mirasçılık ve hünsa şeklindeki ana tertip itibarıyla Tahâvî'nin *Muhtasar*'ındaki tertip ile Merğînânî'nin risaledeki tertibi birbirine benzemektedir.

2. Ferâizin Kudûrî'nin Muhtasar'ında Ele Alınış Şekli:

Kudûrî, feraiz konusunu Kitâbu'l-Vesâyâdan sonra son konu olarak ele almıştır. Miras taksiminin vasiyetlerden sonra gelmesi açısından bu tertip anlamlıdır.

Kudûrî de öncelikli olarak ashâbu'l-ferâize zikretmiş, ardından asabelere yer vermiş hacb ve red konusunu burada ele almış, ardından zevilerhâm ve son olarak mevle'l-itaka konusuna yer vermiştir. Bundan sonra Kudûrî, "Hisâbu'l-ferâiz"

¹ Cessâs, Ebû Bekr er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, Dâru's-sirâc, Medine 2010, IV, 73-152.

başlığı altında hesaplamaya ilişkin bazı faydalı bilgilere yer vermek suretiyle konuyu tamamlamıştır.¹

3. Ferâizin Mevsilî'nin el-İhtiyâr'ında Ele Alınış Şekli:

Mevsilî'nin ferâiz konusunu ele alışı büyük ölçüde Kudûrî'ninki ile paralellik gösterir. Mevsilî de ferâiz konusunu Kitâbu'l-Vesâya konusundan sonra eserinin son konusu olarak ele almıştır.

Kudûrî de önceki olarak ashâbu'l-ferâiz konusunu ele almış, ardından asabelere geçmiştir. Asabe konusundan sonra sırasıyla hacb, avl ve reddiye konularını birer fasıl olarak ele almıştır. Daha sonra tıpkı Tahavî, Kudûrî ve Merğînânî gibi zevilerham konusuna yer vermiştir. Merğînânî'den farklı olarak zevilerhâmı dört sınıfa ayırmıştır. Zevilerhâm konusundan sonra sırasıyla velâ yoluyla miras, boğulan ve yıkıntı altında kalanların mirasçılığı, Mecusilerin mirasçılığı, henüz doğmamış ceninin mirasçılığı, mefkud ve hünsanın mirasçılığı gibi konuları birer fasıl altında incelemiştir. Bunların ardından mirasçılığa mani durumları ele almış, ardından münâsaha ile ilgili meselere yer vermiştir. Son olarak Kudûrî'nin yaptığı gibi hesaplamaya ilişkin bazı faydalı bilgilere yer vermek suretiyle ferâiz konusunu bitirmiştir.

¹ Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, Müessesetü'r-reyyân, Beyrut 2005, s. 607-620.

İKİNCİ BÖLÜM

MERĞİNÂNÎ'NİN KİTÂB Fİ'L-FERAİZ

ADLI ESERİNİN TAHKİKİ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله حقَّ حمده والصلاة على رسوله محمد وعبد (وآله من بعده).¹

قال الشيخ الإمام الأجل برهان الدين أبو الحسن علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الرشداني المرغيناني غفر الله له ولوالديه وأحسن اليهما وإليه: هذا مجموع يلقب بالعثماني² وقد رغب فيه القاصي والداني وإني قرأته علي المشايخ مرارا وحاورت فيه أولى هذه الصنعة صغارا وكبارا ووقفت عليه صريحا وإضمارا ولما أعرض المصنف رحمه الله عن ذكر الردّ وذوي الأرحام وما عداهما من تفرّعات الأحكام ذكرت بعد انتهائه زوائد وأدرجت في أثناؤه فوائد من عدّة كتب وجدتها للمتقدمين وعدّة كتب استفدتها من المتأخرين على وجه يليق بهذا الكتاب فإن لم يكن محيطا بأقصي الباب راجيا الجزاء من الملك القادر والدعاء من كل ناظر عاذل وعاذر³ وبالله التوفيق.

أول ما يبدأ (به)⁴ من تركة الميت تجهيزه ودفنه ثم قضاء ديونه ثم تنفيذ وصاياه ثم قسمة الباقي بين ورثته. وكتابنا هذا لبيان الموارث فنقول وبالله التوفيق:

يحرم الأثر بقتل ورق واختلاف الدين ويستحق برحم ونكاح وولاء. والولاء علي ضربين: ولاء عتاقة وولاء موالاة.⁵

¹ ما بين القوسين سقطت من (س).

² هذه العبارة تدل على أن أصل الرسالة لعثمان بن علي المتوفى سنة ٥٥٢ هـ. وهو أحد أستاذ المرغيناني.

³ في (س) "أو عاذر".

⁴ زيادة من (س).

⁵ في (س) "موالاة".

ثم السهام في الفرائض ستة: نصفٌ وربُعٌ وثمان عليّ التضعيف والتتصيف ثلثان وثلثٌ وسدسٌ كذاك.

وأصحاب هذه السهام اثنا عشر (نفرا)¹ ستة لهم حال واحدة سهم لا غير: زوجٌ وزوجةٌ وأمٌ وجدّةٌ وأخٌ وأختٌ لأمّ. وستة لهم حالان² سهمٌ وتعصيبٌ: أبٌ , وجدٌ , وبنتٌ , وبنتُ ابنٍ , وأختٌ لأبٍ وأمّ , وأختٌ لأبٍ.

فنصيب الزوج النصف مع كل الورثة إلا مع الولد أو ولد الابن. فله معهم الربع بكل حال.

ونصيب الزوجة الربع مع كل الورثة إلا مع الولد أو ولد الابن. فلها معهم الثمن بكل حالٍ واحدةً أو أكثر يشتركن في ذلك.

ونصيب الأمّ الثلث مع كل الورثة إلا مع الولد أو ولد الابن أو الاثنين مع الإخوة والأخوات فصاعدا. فلها معهم السدس بكل حالٍ إلا في الفريضتين: زوجٌ وأبوان أو زوجةٌ وأبوان. فللأم في هاتين الفريضتين ثلث ما يبقى بعد نصيب الزوج أو الزوجة. وذلك في الثلثيات لا في السدسيات.

ونصيب الجدة السدس لأمّ كانت أو لأبٍ واحدةً أو أكثر يشتركن في ذلك بعد أن كُنَّ مستوياتٍ في الدرجة غير فاسداتٍ. والفاسدة هي التي في نسبها ذكرٌ بين أمّين³

¹ زيادة من (س).

² في (س) "حالات" وهو تصحيف كم يدل السياق.

³ في (س) "أنثيين".

كأمّ أبِ الأمّ. كل من مات وخلي ولدا فله الكل إذا كان ذكر. كل من يدخل في نسبته بين أمّين أبٌ فهو هدرٌ. كلهن يسقطن بالأمّ والأبويات خاصّة بالأب.

وتصوير أربع جدات مستويات من الصنفين أن تبني القاعدة الأولى أميّة على عدد السائل ثم ترتب الأبويات عليها. **مثاله:** أمّ أمّ الأمّ , وأمّ أمّ الأب , وأمّ أمّ أب الأب , وأمّ أمّ أب الأب .

وتصوير أربع جدات أبويات لاغير أن تزيد علي عدد السائل أبا واحدا ثم ترتب الأبويات عليها. **مثاله:** أمّ أمّ أمّ الأب , وأمّ أمّ أمّ أب الأب , وأمّ أمّ أمّ أب الأب , وأمّ أمّ أمّ أب الأب .

ثم الأمية وإن بعدت تشارك الأبوية. وإن قربت عند الشافعي رحمه الله تعالى وعندنا الأبوية القُربي تحجب الأمية البُعدي. ولو كانت القُربي من جانبه محجوبة به فكذلك عند الأكثرين. وعند أبي حنيفة رحمه الله بخلافه. ثم التي من جدات الأب لا ترث مع الأب. ومع الجد ترث واحدةً منهم وهي الأولى في تصويرنا. ومع أب الجد ترث ثنتان وهي الأولى في تصويرنا. والتي تليها ومع جد الجد ترث ثلاث منهم وهي الأولى في تصويرنا والتي تليها والتي تلي من تليها فقس علي هذا كلما زدّت بعداً في درجة الأجداد زدّت تورثا في عدد الجدات.

ثم الجدة إذا كانت ذات جهتين والأخري ذات جهة واحدة قال أبو يوسف السدس بينهما [نصفان وعليه الفتوي. وقال محمد رحمه الله السدس بينهما أثلاثا. صورته: إمراة زوّجت بنتَ ابنتها من ابن ابنها فولدَ لهما ولدٌ. فهذه المَزوّجة أمّ أمّ أمّ الولدِ وأمّ أبي أبيه. فهذه ذات جهتين , وأمّ أمّ أبيه ذاتُ جهةٍ واحدةٍ ونصيبُ ولدِ الأمّ

السدس إن كان واحدا وللاثنين فصاعدا الثلث. والذكر والأنثى فيه سواء. ويسقطون بأربعة: بالولد وولد الابن وإن سفل والأب والجد وإن علا. وأما الأب فهو عصبه إلا مع الولد أو ولد الابن فيصير ذا سهم. وسهمه السدس بكل حال وقد تجتمع الحالان فيه مثل أب وبنت فالنصف لها والباقي له فرضاً وعصوبة. وأما الجد فهو كالأب إذا لم يكن الأب إلا في ثلاث مسائل وفي الرابعة إختلاف زوج وأبوان أو زوجة وأبوان فلأم في هاتين الفريضتين ثلث ما يبقى بعد نصيب الزوج أو الزوجة ومع الجد الثلث كاملاً. والثالثة وهي أن الجدة أم الأب لا ترث مع الأب ومع الجد ترث والرابعة الخلافية وهي أن الإخوة والأخوات لأب وأم أو لأب لا يرثون مع الأب ومع الجد كذلك في قول أبي بكر الصديق رضي الله عنه وبه أخذ أبو حنيفة رحمه الله. وقال زيد بن ثابت رضي الله عنه يقاسمون الجد وبه أخذ أبو يوسف ومحمد ومالك والشافعي رحمهم الله. وكيفية المقاسمة علي مذهب زيد بن ثابت رضي الله عنه أن الجد مع الإخوة والأخوات إذا انفردوا عن ذوي السهام فله خير الحالين من المقاسمة ومن ثلث¹ جميع المال ولا ينقص حقه من الثلث. وإذا اختلطوا بذوي السهام فله خير أحوال ثلاث من المقاسمة ومن ثلث ما يبقى ومن سدس جميع المال ولا ينقص حقه من السدس إلا في مسألة الأكرية.

وهي زوج وأم وجد وأخت لأب وأم أو أخت لأب سميت أكرية لأنها تكدرت علي أصحاب الفرائض وقيل بل كدرت علي زيد رضي الله عنه مذهبه قال فيها زيد رضي الله عنه فيما رواه عنه ابنه خارجة للزوج النصف وللأم الثلث وللأخت النصف وللجد السدس ثم يضم الجد نصيبه إلي نصيب الأخت فيقسمانه أثلاثاً، ثلثاه للجد وثلثه للأخت. أصلها من ستة وتعول إلي تسعة، وتصح من سبعة وعشرين.

¹ ما بين المعقوفين نحو ورقة غير موجود في الأصل أكملناها من (س).

وقال قَبِيصَةُ¹ نُبُّ دُؤَيْبٍ وَاللَّهِ مَا قَال زَيْدٌ فِي الْأَكْدَرِيَةِ شَيْئاً وَلَوْ كَانَ مَكَانَ الْأَخْتِ أَخٌ فَلَا عَوْلَ وَلَا أَكْدَرِيَّةَ وَلَا مِيرَاثَ لِلْأَخِ. لِأَنَّ الْأَخَ عَصَبَةٌ وَالْأَخْتُ صَاحِبَةٌ فَرَضِ. وَلَوْ كَانَ أَخٌ وَأَخْتٌ فَلَا أَكْدَرِيَّةَ أَيْضًا. وَكَذَا إِذَا كَانَتَا أُخْتَيْنِ. لِأَنَّ حَقَّ الْأُمِّ يَرِدُّ مِنَ الثَّلَاثِ إِلَى السُّدُسِ فَلَا ضَرُورَةَ إِلَى اعْتِبَارِهِمَا صَاحِبَتَيْ سَهْمٍ. فَيَكُونُ لِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَلِلْأُمِّ السُّدُسُ وَلِلْجَدِّ سَهْمٌ مِنْ سِتَّةٍ وَالْبَاقِي بَيْنَ الْأَخْتَيْنِ نِصْفَانِ أَوْ بَيْنَ الْأَخِ وَالْأَخْتِ كَذَلِكَ لِلذَّكَرِ مِثْلَ حِظِّ الْأُنثِيَيْنِ.

ثُمَّ وَلِدُ الْأَبِ يَعَادُ وَلَدَ الْأَبِ وَالْأُمِّ فِي مِقَاسَةِ الْجَدِّ وَمِزَاجَتِهِ حَتَّى إِذَا خَرَجَ الْجَدُّ مِنَ الْوَسْطِ عَادَ كُلُّهُ إِلَى أَصْلِهِ كَأَنَّ لَمْ يَكُنِ الْجَدُّ.

صُورَتُهُ: جَدٌّ وَأَخٌ لِأَبٍ وَأُمٍّ وَأَخٌ لِأَبٍ. فَلِمَالٍ بَيْنَهُمْ أَثَلَاثَا لِلْجَدِّ سَهْمٌ وَلِكُلِّ أَخٍ سَهْمٌ ثُمَّ يَسْتَرِدُّ الْأَخُ لِأَبٍ وَأُمٍّ مَا فِي يَدِ الْأَخِ لِأَبٍ وَيُخْرِجُ بَغِيرَ شَيْءٍ.
جَدٌّ وَأَخٌ لِأَبٍ وَأُمٍّ وَأَخْوَانُ لِأَبٍ: فَلِلْجَدِّ هَهُنَا الثَّلَاثُ خَيْرٌ وَالْبَاقِي لِلْأَخِ لِأَبٍ وَأُمٍّ.
فَقَدْ اتَّفَقَ الْجَوَابُ فِي الْمَسْأَلَتَيْنِ مَعَ اخْتِلَافِ التَّخْرِيجِ.

جَدٌّ وَأَخْتٌ لِأَبٍ وَأُمٍّ وَأَخْتٌ لِأَبٍ: فَلِمَالٍ بَيْنَهُمْ أَرْبَاعَا، لِلْجَدِّ سَهْمَانِ وَلِكُلِّ أُخْتٍ سَهْمٌ ثُمَّ تَسْتَرِدُّ الْأَخْتُ لِأَبٍ وَأُمٍّ مَا فِي يَدِ الْأَخْتِ لِأَبٍ وَتُخْرِجُ بَغِيرَ شَيْءٍ.

جَدٌّ وَأَخْتٌ لِأَبٍ وَأُمٍّ وَأَخْتَانُ لِأَبٍ: فَلِمَالٍ بَيْنَهُمْ أَخْمَاسَا، لِلْجَدِّ سَهْمَانِ وَلِكُلِّ أُخْتٍ سَهْمٌ ثُمَّ تَسْتَرِدُّ الْأَخْتُ لِأَبٍ وَأُمٍّ مَا فِي يَدِ الْأَخْتَيْنِ لِأَبٍ إِلَى تَمَامِ النِّصْفِ يَبْقَى لهُمَا نِصْفُ سَهْمٍ. أَصْلُهَا مِنْ خَمْسَةٍ وَتَصَحَّحَ مِنْ عَشْرَيْنِ.

¹ فِي الْأَصْلِ "قَبِيصَةُ" وَهُوَ خَطَأً.

جدُّ وأختٌ لأبٍ وأمٍّ وأخٌ لأبٍ: فهذه والرابعة سواءٌ إلا أنها تصحَّ من عشرةٍ ولأنها سُميت عشرةً زيدٍ إذ للأخ عنده عُشرُ المالِ.

جدُّ وجدتان أمُّ الأمِّ وأمُّ الأبِ وأختٌ لأبٍ وأمٍّ وتسعُ أخواتٍ لأبٍ: فللجدَّتين السدسُ وللجدِّ ثلثُ ما بقي لأنه خيرُ أحواله الثلاث. ثم للأختِ لأبٍ وأمٍّ نصفُ جميعِ المالِ يبقى للأبويَّات ثلثُ السدسِ. أصلها من ستَّةٍ تنتقلُ إلى ثمانيةٍ عشرَ وتصحَّ من ثلثمائةٍ وأربعةٍ وعشرين.

وأما البنات فذوات السهام إلا أن يقع في درجتهم ذكرٌ فيصِرْنَ عصبَةً به.

إذا كُنَّ ذواتِ السهام فللواحدةٍ من الصلبِ النصفُ وللثنتين¹ فصاعدا الثلثان ولا يزدنَ علي الثلثين وإن كثرنَ.

وإن كانت واحدةٌ من الصلبِ ومعها واحدةٌ من الإبن أو أكثرُ فللتي من الصلبِ النصفُ ولَّتِي من الإبن السدسُ تكملةً للثلاثين.

وإن كانت اثنتان² من الصلبِ فلا سهمٌ للتي من الابن. وإن كان واحدٌ من الصلبِ فلا شيءٌ للتي من الابن. وإن لم يكن واحدٌ ولا واحدةٌ من الصلبِ فالتي من الابن كالتّي من الصلب. ثلاثُ بناتِ ابنٍ بعضُهُنَّ أسفلُ من بعضٍ.

صورته: بنتُ ابنٍ وبنتُ ابنٍ وبنتُ ابنٍ وبنتُ ابنٍ. جملتُهُنَّ العُلَيَّا. وتفصيلُها عُلَيَّا العُلَيَّا ووُسْطَي العُلَيَّا وسُفْلَي العُلَيَّا. وثلاثُ بناتِ ابنٍ ابنٍ¹ آخرُ بعضُهُنَّ أسفلُ من بعضٍ.

¹ في الأصل "وللبنتين".

² في الأصل "اثنتين". ويمكن أن يكون "وإن كانتا اثنتين".

صورته: بنت ابن ابن, وبنت ابن ابن ابن, وبنت ابن ابن ابن ابن. جملتهن الوسطي. وتفصيلها عليا الوسطي ووسطي السفلي وسفلي الوسطي. وثلاث بنات ابن ابن ابن آخر بعضهن أسفل من بعض.

صورته: بنت ابن ابن ابن, وبنت ابن ابن ابن ابن, وبنت ابن ابن ابن ابن ابن. جملتهن السفلي.² وتفصيلها عليا السفلي ووسطي السفلي وسفلي السفلي.

فللعليا من الفريق الأول النصف، وللتلي تليها مع العليا من الفريق الثاني السدس تكملة للثلاثين ولا شئ للباقيات. وإن كان مع إحدي الباقيات غلاماً يُورث من بحذائه ومن فوقه ممن لم يستوف فرضه من الثلاثين ولا يُورث من دونه.

وأما الأخوات فذوات السهام إلا أن يقع في درجتهم ذكر فيصرون عصبه به. وإذا كن ذوات السهام فللواحدة من الأب والأم النصف وللثنتين فصاعداً الثلثان، ولا يزدن علي الثلاثين وإن كثرن.

وإن كانت واحدة من الأب والأم ومعها واحدة من الأب أو أكثر فللتي من الأب والأم النصف وللتلي من الأب السدس تكملة للثلاثين.

وإن كانت اثنتان من الأب والأم فلا سهم³ للتي من الأب. (وإن كان واحد من الأب والأم فلا شئ للتي من الأب).¹ وإن لم يكن واحد ولا واحدة من الأب والأم فآلتي من الأب كآلتي من الأب والأم.

¹ في الأصل "ثلاث بنات ابن ابن ابن وبنت".

² في الأصل كلمة "السفلي" مكتوبة مريتين.

³ في الأصل "فلا شئ".

وَهُنَّ يَسْقُطْنَ بِأَرْبَعَةٍ: بِالابْنِ وَابْنِ الْابْنِ وَإِنْ سَقَلَ، وَبِالْأَبِ وَالْجَدِّ وَإِنْ عَلَا عَلَيَّ
اِخْتِلَافٍ قَدْ مَضَى.

وَهُنَّ مَعَ الْبَنَاتِ عَصْبَةٌ لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَاجْعَلُوا الْأَخَوَاتِ مَعَ الْبَنَاتِ عَصْبَةً.

ثم المَشْرُكَةُ وتُسَمَّى حِمَارِيَّةً² وهى: زَوْجٌ وَأُمٌّ وَأَخٌ وَأُخْتُ لَأُمٍّ وَأُخْتُ لِأَبٍ
وَأُمٌّ. وجوابها عندنا وهو قول أبي بكر الصديق رضي الله عنه أَنَّ لِلزَّوْجِ النِّصْفَ وَلِلْأُمِّ
السُّدُسَ وَلِلْأَخِ وَالْأُخْتِ لَأُمِّ الثَّلَاثِ ثَمَّ الْمَالُ وَلَا شَيْءٌ لِلْأَخِ وَالْأُخْتِ لِأَبٍ وَأُمٍّ لِأَنَّهُمَا
عَصْبَةٌ وَلَا بَاقِي. وبه كان يقول عمر رضي الله عنه حَتَّى قَالَ أَوْلَادُ الْأَبِ وَالْأُمِّ لَهُ: هَبْ
أَنَّ أَبَانَا كَانَ حِمَارًا أَمَا كَانَتْ أُمُّنَا وَاحِدَةً. فتوقف عمر وشركهم في الثلث بينهم بالسَّوِيَّةِ
لَا فَضْلَ لِلذَّكَرِ عَلَيَّ الْأُنْثَى. وهو قول عثمان رضي الله عنه وبه أخذ مالك والشافعي
والأوزاعي رحمهم الله أجمعين.³

أما الْأَصْبَاتُ فَأَقْرَبُهُمُ الْإِبْنُ ثُمَّ ابْنُ الْإِبْنِ وَإِنْ سَقَلَ ثُمَّ الْأَبُ ثُمَّ الْجَدُّ أَبُ الْأَبِ وَإِنْ
عَلَا عَلَيَّ اِخْتِلَافٍ قَدْ مَضَى ثُمَّ الْأَخُ لِأَبٍ وَأُمٍّ ثُمَّ الْأَخُ لِأَبٍ ثُمَّ ابْنُ الْأَخِ لِأَبٍ وَأُمٍّ (ثم
ابْنُ الْأَخِ لِأَبٍ، كَذَا بَنُوهُمَا وَإِنْ سَقَلُوا)⁴ ثُمَّ الْعَمُّ لِأَبٍ وَأُمٍّ، ثُمَّ الْعَمُّ لِأَبٍ، ثُمَّ ابْنُ الْعَمِّ
لِأَبٍ وَأُمٍّ ثُمَّ ابْنُ الْعَمِّ لِأَبٍ، كَذَا بَنُوهُمَا وَإِنْ سَقَلُوا ثُمَّ عَمُّ الْأَبِ لِأَبٍ وَأُمٍّ ثُمَّ عَمُّ الْأَبِ
لِأَبٍ ثُمَّ ابْنُ عَمِّ الْأَبِ لِأَبٍ وَأُمٍّ ثُمَّ ابْنُ عَمِّ الْأَبِ لِأَبٍ، كَذَا بَنُوهُمَا وَإِنْ سَقَلُوا، هَكَذَا

¹ ما بين القوسين ساقطة في الأصل.

² وتسمى أيضا عثمانية لقول عثمان رضي الله عنه "تَشْتَرِكُ الْأَوْلَادُ لِأَبٍ وَأُمٍّ مَعَ الْأَوْلَادِ لِأُمٍّ".

³ كلمة "أجمعين" ساقطة في الأصل.

⁴ ما بين القوسين ساقطة في الأصل.

عمومهُ الأجدادِ وإنْ علَوْا وأولادهم الذُّكرانِ وإنْ سفلوا، ثم المَعْتِقُ ومُعْتِقُ المَعْتِقِ ذَكَرًا
كَانَ أَوْ أُنْثَى، ثم عَصَبُهما وفيه إختلافٌ.

ثم الفرائضُ بعونِ الله وحسنِ توفيقه علي محضِ ذوي السهامِ وهُمُ الستَّةُ الأولى
وعلي ذوي الحَالَيْنِ وهُمُ الستَّةُ الأخرُ وعلي محضِ ذوي¹ العصابات وهم هؤلاء ثم
الأصول التي يصح خروج هذه السهام الستة المتفرقة منها سبعة وثامنها التصحية من
إثنين من ثلاثة من أربعة من ستة من ثمانية من إثني عشر من أربعة وعشرين ثلاثة منها
تعول من ستة تعول إلى عشرة وترا وشفعا ومن إثني عشر تعول إلى سبعة عشر وترا لا
شفعا ومن أربعة وعشرين تعول إلى سبعة وعشرين دفعة واحدة وطريقة تخريجها أنه متي
ما² جال واحد³ من هذه السهام الستة المتفرقة أحادا أحادا فخرج كل جزء سمية إلا
النصف فهو من إثنين ومتي ما⁴ جال مثني وثلاث نظر إن كان من جنس واحد فالأكثر
يغنيك ويجريك وإن كان من جنسين مختلفين نظر إذا إختلط النصف من هذا بكل
الأخر أو بيعضه فهو من ستة وإن إختلط الربع من هذا بكل الآخر أو بيعضه فهو من
أربعة وعشرين⁵ بقي الأصل الثامن وهو التصحيح لا بد له من مقدمة وهي معرفة الوفق
بين الحسابين المختلفين وهي إن تقسم الأكثر علي الأقل أي تطرح علي الأكثر بمقدار
الأقل من الجانبين أبدا حتي⁶ في درجة فإن إتفقا في واحد فلا وفق وإن إتفقا في أكثر

¹ كلمة "ذوي" ساقطة في (س).

² سقطت في (س)

³ سقطت في (س)

⁴ سقطت في (س)

⁵ في (س) إثنا عشر وإن إختلط الثمن من هذا بكل الآخر أو بيعضه فهو من أربعة وعشرين بقي

الأصل

⁶ كلمة "يتفق" زيادة من (س).

فمواقفه ففي الأثنين بالنصف وبالثلاثة في الثلث وفي الأربعة بالربع هكذا إلى العشرة وفي العشرة بالعشر وفي أحد عشر يجرء من أحد عشر وفي إثني عشر يجرء من إثني عشر هكذا إلى أن ينتهي حيث الحساب فتنسبهما إلى آخر أجزاء ما اتفقافيه.

ثم التصحيح إذا إنكسر السهام علي رؤس طلبنا الوفق بين سهام ورؤس إن لم نجد أخذنا كل الرؤس وإن وجدنا أخذنا وفق الرؤس هكذا يفعل بالثاني والثالث والرابع أخذنا بلا ضرب ثم عمل آخر بين رؤس ورؤس طلبنا الوفق بين رؤس ورؤس إن لم نجد ضربنا كل أحدهما في كل الآخر وإن ضربنا وجدنا¹ وفق أحدهما في كل الآخر هكذا نفعل بالثالث والرابع وإن تماثلت الاعداد أكتفينا باحدها وإن تداخلت أكتفينا باكثرها ثم ما إجتمع فهو مبلغ الرؤس ومجموعها حفظناها لأفراد الأنصباء و ضربناها في أصل الفريضة مع عولها إن كانت عائلة فما بلغ فيها تصح المسئلة فنصيب كل فريق ما هو نصيبهم في الإبتداء مضروبا فيما ضربنا فيه أصل الفريضة ونصيب كل واحد ممن لم ينكسر² ما هو نصيبه في الإبتداء مضروبا فيما ضربنا فيه أصل الفريضة وأما من إنكسر عليهم فإذا أردنا أفراد نصيب واحد منهم إحتجنا إلى أربعة مقدمات الأوليان نوقف رؤس طائفته أو وفقها ونأخذ سهامهم أو وفقها والثانية إن تطلب الوفق بين حاصل رؤس طائفته وبين حاصل رؤس كل طائفة وراها ممن إنكسر عليهم فنأخذ الوفق من كل موافق والكل من كل مباين والثالثة إن نطلب الوفق بين ما أخذنا من حاصل رؤس الطوائف سوي الطائفة الموقوفة فنضرب بعضها في بعض بعد طلب الوفق والرابعة إن ننظر إلى ما إجتمع من حاصل رؤس الطوائف بعد ضربها في بعض فنضربه فيما أخذنا من سهام الطائفة الموقوفة فما بلغ فنصيب كل واحد من الفريق الموقوف هذا إذا كان الكسر من جانب

¹ في (س) "وجدنا ضربنا"

² كلمة "عليهم" زيادة من (س).

فان كان من جانبين لا يحتاج إلى المقدمة الثالثة وإن كان من جانب واحد يحتاج إلى المقدمة الأولى لاغير¹ وإن شئت خرجت الانصباء بطريق النسبة وهي إن تنسب سهام كل طائفة إلى رؤسها وتأخذ بتلك النسبة من مبلغ الرؤس فما حصل فهو نصيب كل واحد من تلك الطائفة وإن شئت نسبت واحدا من رؤس كل طائفة إلى جميعها وأخذت بتلك النسبة من مبلغ الرؤس وضربته في سهامهم فما بلغ فهو نصيب كل واحد من تلك الفرقة وإن شئت طلبت الوفق بين رؤس كل فريق وبين مبلغ الرؤس وأخذت جزء الوفق من² مبلغ الرؤس³ وضربته في سهامهم فما بلغ فهو نصيب كل واحد منهم وإن شئت قسمت ما ضربته في أصل المسئلة على رؤس كل فريق وأخذت الخارج بالقسمة وضربته في سهامهم فما حصل فهو المقصود وإن شئت قسمت سهام كل فريق من أصل المسئلة على رؤسهم وضربت ما يخص كل واحد منهم في مبلغ الرؤس فما حصل فهو نصيب كل واحد من أولئك الفريق فهذه ستة طرق لتخريج الانصباء وهي كلها يحمد الله تعالى مطردة مستقيمة وأوليها بالاعتبار أوليها وهي مبرهنة ذات المقدمات ثم إذا أردت قسمة التركات فاضرب سهام كل وارث في التركة ثم أقسم ما إجتمع على ما صحت منه الفريضة فما يخرج لسهم فهو نصيبه هذا إذا كانت بين التصحيح والتركة مباينة فإن كانت بينهما موافقة فاضرب سهام كل وارث في وفق التركة ثم أقسم ما إجتمع على وفق التصحيح ومن صوالح علي شي يأخذه بميراثه فاسقط سهامه من الفريضة ثم أقسم باقي التركة على سهام الباقيين. مثاله: زوج وبنت وأخت لأب وأم أو لأب والتركة ثلاثون

¹ عبارة "ثم نصيب كل واحد مثل سهامهم في الأبتداء إن لم يوجد الوفق بينهما وبين الرؤس فإن

وجد فمثل وفق سهامهم" زيادة من (س).

² عبارة "رؤس كل فريق وبين" زيادة من (س).

³ عبارة "وأخذت جزء الوفق من مبلغ الرؤس" زيادة من (س).

دينارا وثوب صولح الزوج علي الثوب تقسم الدنانير بين البنت والأخت إثلاثا ثلثاها للبنت وثلثها للأخت من قبل ان هذه الفريضة من أربعة للزوج الربع وهو سهم وللبنات النصف وهو سهمان وللأخت الباقي وذلك سهم سقط منها سهم الزوج بالتخراج فبقيت بقيتُها وهي ثلاثة بين البنت والأخت إثلاثا كما كانت.

ثم الرد وهو أنا إذا أعطينا ذوي السهام سهامهم وبقي سهم لا مستحق له يرد عليه يقدر سهامهم إلا الزوج والزوجة وهذا قول عمر وعلي رضي الله عنهما وبه أخذ علماؤنا رحمهم الله وقال زيد رضي الله عنه يوضع الفاضل في بيت المال وبه أخذ مالك والشافعي.

والأصل في تصحيح مسائله انه إذا لم يكن في الورثة من لا يرد عليه فالقسمة علي سهام من يرد عليهم وإن كان فيهم من لا يرد عليه أعطينا نصيبه من أقل مخارجه ثم نظرنا إلي الباقي ان استقام علي سهام من يرد عليهم فيها والا ضربنا سهام من يرد عليه في مخرج نصيب من لا يرد عليه فما بلغ فمنها تصح السهام فان وقع الكسر بعد ذلك فالسبيل فيه ما قدمنا هذا إذا كان من يرد عليهم صنفين وإن كانوا صنفا واحدا فهم بمنزلة الأصابات يعطي من لا يرد عليه فرضه من أقل مخارجه والباقي لهم فرضا وردا فإن وقع الكسر صححنا المسئلة كما نصححها إذا كان فيها ذو سهم وعصابات.

وطريق آخر في تصحيح مسائل الردية وهو ان تصح مسألة من يرد عليهم كما لو انفردوا وتعطي من لا يرد عليه نصيبه من أقل مخارجه وتصححه عليه ثم ننظر إلي الباقي بعد نصيب من لا يرد عليه من تصحيحه إن استقام علي تصحيح من لا يرد عليه فيها والا طلبنا الوفاق بين تصحيح من يرد عليهم وبين الباقي بعد نصيب من لا يرد عليهم من تصحيحه إن لم نجد ضربنا كل تصحيح من يرد عليهم في كل تصحيح من لا

يرد عليه وإن¹ ضربنا وفق تصحيح من يرد عليهم في كل تصحيح من لا يرد عليهم فما بلغ فمنها تصح المسئلة فنصيب من لا يرد عليه مضروب في تصحيح من يرد عليهم أو في وفقه ونصيب كل واحد ممن يرد عليهم مضروباً في الباقي بعد نصيب من لا يرد عليه من تصحيحه أو في وفق ذلك.

ثم المناسخة ومبناها علي التصحيح وهو ان تصح فريضة الميت الأول علي ورثته ونحفظ من ذلك ما أصاب الميت الثاني لطلب الوفق ثم نصح فريضة الميت الثاني علي ورثته ثم نطلب الوفق بين ما في يده وتصحيحه إن لم نجد ضربنا كل هذا التصحيح في كل التصحيح الأول و إن وجدنا ضربنا وفق هذا التصحيح في كل التصحيح الأول ثم نبتدي با لقسمة فكل من كان له نصيب من الفريضة الأولي فمضروب في الفريضة الثانية وكل من كان له نصيب من الفريضة الثانية فمضروب في نصيب الميت الثاني ومن كان له نصيب من الفريضتين فما له من الفريضة الأولي فمضروب في الفريضة الثانية وما له من الفريضة الثانية فمضروب في نصيب الميت الثاني هذا إذا عدم الوفق فان وجد الوفق نضرب في مواضع الضرب في وفقها ونحفظ من ذلك ما أصاب الميت الثالث لطلب الوفق ثم نصح فريضة الميت الثالث علي ورثته ثم نطلب الوفق بين ما في يده و تصحيحه إن لم نجد ضربنا كل هذا التصحيح في كل التصحيحين الأولين وإن وجدنا ضربنا وفق هذا التصحيح في كل التصحيحين الأولين ثم نبتدي بالقسمة ونثني ونثالث ونربع ونخمس و علي هذا جميع هذا الوجه وقياسه وبالله التوفيق.

ثم يجب أن يُعَلَمَ أن الموافقة أيما إتفقت فلها نتائج وثمرات وإذا خرجنا مسئلة من المناسخة أو غيرها وأعطينا كل ذي حق حظه أوفيناه حظه ثم ألقينا الأنصباء كلها

¹ وجدنا زيادة من (س).

يوافق بعضها بعضا في جزء من الاجزاء الصحيحة فمن ثمرة هذه الموافقة ان يقتصر من كل نصيب علي جزء الوفاق ونخرج المسئلة من وفقها وعلي هذا الحرف يدور كثير من المسائل فاحفظ وافهم.

مثاله: زوجة وأخت لأب وأم وأختان لأب وأخوان لأم ماتت الأخت لأب وأم قبل القسمة عن أختيها هاتين وعن أخويها هذين فهذه المناسخة تصح إبتداء من خمسة عشر ثم تنزل بتوافق الأنصباء إلي خمسة لكل وارث ووارثة سهم.

أخرى: زوجتان وأم وأخ لأم وأختان لأب وأم ماتت الأم قبل القسمة عن ابنها هذا وبنتيها هاتين فهذه المناسخة تصح إبتداء تستقيم من ثلاثين ثم تعود بالتوافق إلي عشرة لكل زوجة سهم ولكل أخت ثلاثة سهم وللأخ لأم سهمان.

أخرى: أب وثلاث بنات وزوجة وهي أمهن وهي بنت عمه ماتت زوجته هذه عن بناتها هؤلاء وعمها هذا فهذه المناسخة تصح من إثنين وسبعين ثم تعود بالتوافق إلي أربعة للعم سهم ولكل بنت سهم.

أخرى: زوجة وأم وأخت لأب وأم وأخ لأم وأخت لأم ماتت الأخت لأب وأم عن زوج وعن هؤلاء فهذه المناسخة تصح إبتداءً من خمسة عشر ثم تعود بتوافق الأنصباء إلي خمسة لكل وارث ووارثة سهم.

أخرى: زوجة وأم وأخت لأب وأم وأختان لأب وأخ لأم ماتت الأخت لأب وأم عن هؤلاء فهذه المناسخة تصح إبتداءً من خمسة عشر ثم تنزل باتوافق إلى ثلث هذا المبلغ وذلك خمسة لكل وارث وكل¹ وارث سهم.

ثم اعتبر في المناسخة قضية يغنيك اعتبارها عن سلوك الجادة في كثير من مسائلها وهي أن لا تشتغل بتصحيح المسئلة الأولي ولكن تعمد إلى من إنكسر عليهم فتعزل نصيبهم من ميراث المتوفي الثاني فنضم ذلك إلى نصيبهم من ميراث الميت الأول فعسي يزول الكسر باجتماع النصيبين فتكفي مؤنة مؤنة² الضرب والتصحيح راساً أو تتفق بهذا الجمع والضم موافقة بعد المباينة فيقل الحساب ويسهل التخريج.

مثاله: إمراة توفيت عن اخوين وخمس بنات وزوج هو ابن عمها وأبوهن مات زوجها هذا قبل القسمة عن هؤلاء فهذه المناسخة علي الجادة المعهودة تصح إبتداء من مائة وعشرين ثم تنزل بتوافق الأنصباء إلى إثني عشر وعلي قضيتنا هذه تصح إبتداء من إثني عشر لكل بنت سهمان ولكل أخ سهم.

ثم من المناسخات ما يمكن تصحيحها بالطريقة الضرورية وهي طريقة غريبة عجيبة يقل عناؤها ويجل غناؤها فاغتمها أيدك الله فهي إن شاء الله تكفيك تطويلات الحساب وتطويلات الحُساب والله المسهل للصعاب. طريق الضروري شئ عجيب حساب قريب وأمر غريب الأفاشر عن فيه إن دمه بقلبٍ عقولٍ وصدر رحيب .

¹ سقطت في (س).

² سقطت في (س).

الأصل في الطريقة الضرورية أن تنامل في المناسخة التي ترد عليك فتحصر الذين تصل التركة إليهم ويحصل المال لهم فرقة فرقة فان كانوا فرقتين تكلفت لاستخراج نصيب أقل الفرقتين عددا واضح النصيبين نسبة فإذا عرفت ذلك تعين ما بقي نصيبا للفرقة الثانية فان كانوا فرقا ثلاثا تكلفت لاستخراج نصيب فرقتين فاذا عرفت ذلك تعين ما بقي نصيبا للفرقة الثالثة.

وأصل آخر لا بد من معرفته في الطريقة الضرورية وهو أن سدس المال وربع باقيه مثل ربع المال وسدس باقيه وكذلك ثمن المال وتسع باقيه مثل تسع المال وثمان باقيه وكذلك نظائرها فاذا احتجت إلي أن تأخذ ثمن المال وتسع باقيه فأخذت تسع المال وثمان باقيه فقد أخذت ما احتجتي إليه وفي هذا القلب والتغير قصر المسافة وإيسار اليسير بيانه في من توفي عن ابن وبنت وإمارة هي أمها ماتت إبنته هذه قبل القسمة عن أمها وأخيها هذين فاحكم هذه المسئلة واعرفها حق معرفتها يسهل عليك تخريج نظائرها واشكالها والله الميسر لكل عسير وهو نعم المولي ونعم النصير.

أخرى: بنتان والمرأة¹ وهي أمهما ماتت إحدتي البنتين قبل القسمة عن أمها وأختها هاتين.

أخرى: حرمت عن أخ لأم وهو حر وعن أخت لأب وأم وهي حرة أيضا وعن ثلاث أخوات لأب وهن موقوفات فعتقن قبل القسمة ثم ماتت الأخت لأب وأم عن هؤلاء.

¹ في (س) "امرأة".

أخرى: أم وبنت لاوارث للمتوفي غيرهما ماتت البنت قبل القسمة عن ثلاث بنات وعن جدته وهي أم المتوفي الأول.

أخرى: أبوان وأخوان لأم مات الأب قبل القسمة عن زوجة وهي أم المتوفي الأول وعن أخوين لأب وأخت لأب.

أخرى: أخ لأم وثلاثة أخوة لأب وأم مات الأخ لأم قبل القسمة عن أخت لأب وعن إخوته الثلاثة هولاء هم إخوته لأم وإخوة المتوفي الأول لأب وأم

أخرى: أخت لأم و سبعة إخوة لأب وأم ماتت الأخت لأم قبل القسمة عن زوج وعن أخت لأب وعن هولاء الإخوة السبعة وعن إخوتها لأم وإخوة المتوفي الأول لأب وأم فهذه المناسخة علي الجادة الموهودة تصح إبتداء من ثلثمائة وستة وثلاثين ثم تنزل بتوافق الأنصباء إلي ثلث سبع هذا المبلغ وذلك ستة عشر¹ للأخت لأب سهم وللزوج سهم ولكل أخ سهمان.

أخرى: خمس أخوات لأب وأم وأخ واحد لأم وهو ابن عم المتوفي لأب مات هذا الأخ قبل القسمة عن أخت لأب وعن زوجة وعن هولاء الأخوات الخمس وهن أخواته لأم فهذه المناسخة علي الطريقة الضرورية تصح إبتداء بالعناء من ثلاثة عشر سهمًا لزوجة المتوفي الثاني من هذا المبلغ سهم² ولأخته لأب وأم سهمان ولكل واحدة من الأخوات اللاتي هن للمتوفي الأول شقيقات وللمتوفي الثاني بنات أخياف سهمان وأما

¹ عبارة "وعلي طريقة الضرورية تصح إبتداء من ستة عشر" زيادة من (س).

² كلمة "واحد" زيادة من (س).

علي الجادة فنترقى أولا إلى مائة وخمسة وتسعين ثم ننزل بطي الأنصباء بتوافقهما إلى ثلاثة عشر.

أخرى: أم وخمس إخوة لأب وأم وأخ واحد لأم مات هذا الأمي قبل القسمة عن أختين لأب وعن أم وهي أم المتوفي الأول وعن خمسة إخوة لأم وهم إخوة الميت الأول لأبيه وأمه.

أخرى: أربع زوجات وخمسة إخوة لأب وأم وأخت لأم ماتت هذه الأمية قبل القسمة عن زوج وعن أخت لأب وعن هؤلاء الأخوة الخمسة وهم أخواتها لأم.

فصل في ذوي الارحام

وهم خمسة أصناف:

أولهم أولاد البنات وأولاد بنات الإبن.

والثاني الجدود الفاسدة والجدات الفاسدات.

والثالث اولاد الأخوات لأب وأم أو لأب واولاد الإخوة والأخوات لأم وبنات الاخوة لأب وأم أو لأب.¹

والرابع الاعمام لأم والاخوان كلهم والخالات والعمات كلهن وبنات الاعمام وأولاد هؤلاء.

والخامس عمات الابا والأمهات واخوانهم وخالاتهم وأعمام الأبأ لأم وأعمام الأمهات كلهم وأولاد هؤلاء أوليهم بالميراث أولهم ثم ثانيهم ثم ثالثهم ثم رابعهم ثم

¹ عبارة "لأب وأم أو لأب" سقطت من (س).

وهم أولاد البنات وأولاد بنات الأبن أوليهم بالميراث أقربهم الى الميت فان إستووا في القرب فولد الوارث أولى واختلفوا في ولد ولد الوارث والصحيح أنه ليس باولى.

مثاله: بنت البنت أولى من بنت بنت البنت لأنها أقرب بنت بنت الابن أولى من بنت البنت لأنها ولد الوارث بنت بنت بنت ابن وبنت بنت بنت بنت فمال بينهما في الصحيح والقسمة علي أبدأهم إن اتفقت أصولهم وإن اختلفت فكذلك عند أبي يوسف وهو رواية عن أبي حنيفة وعند محمد وهو أشهر الروايتين عن أبي حنيفة رحمه الله القسمة علي أول خلاف مع إعتبار صفة الأصول في الفروع وإعتبار عدد الفروع في الأصول ثم كل شيء جعلته لأصل ينتقل ذلك إلى فرعه.

مثاله: بنت ابن بنت وبنت بنت بنت فعند أبي يوسف المال بينهما نصفان باعتبار الأبدان وعند محمد إثلاثا سهمان لبنت ابن البنت وسهم لبنت بنت البنت كانه مات عن ابن بنت وبنت بنت فيقسم المال بينهما إثلاثا ثم ما أصاب ابن البنت فلولده وما أصاب بنت البنت فلولدها بنتا ابن بنت وبنت بنت بنت فعند أبي يوسف المال بينهما إثلاثا باعتبار الأبدان وعند محمد خمس المال لبنت بنت البنت وأربعة أخماسه لبنتي ابن البنت كانه مات عن ابني بنت وبنت بنت فيقسم المال بينهم أخماسا ثم ما أصاب بنت البنت فلولدها وما أصاب ابني البنت فلولديهما هذا هو إعتبار عدد الفروع في

الأصول والأول إعتبار صفة الأصول في الفروع بنت ابن بنت وابن بنت بنت فعند أبي يوسف لبنت ابن البنت ثلث المال ولابن بنت الابن ثلثاه باعتبار الأبدان دون الأصول وعند محمد ينعكس الجواب فابن بنت البنت له ثلث المال وبنت ابن البنت لها ثلثان إذ هو يعتبر الأصول دون الأبدان وإن اختلف بطن ثم اختلف بطن فعلي قول أبي يوسف يعتبر الأبدان وعند محمد علي أول بطن اختلف ويجعل من يدلي بالذكر فريقا علي حدة ومن يدلي بالأنثى فريقا علي حدة ثم يقسم المال علي الثاني ثم علي الثالث إلي أن ينتهي.

مثاله: بنت بنت بنت وبنت ابن بنت وابن ابن بنت فعند أبي يوسف رحمه الله يعتبر الأبدان وعند محمد رحمه الله خمس المال لبنت بنت بنت وثلثا أربعة الأخماس لابن ابن البنت وثلث أربعة الأخماس لبنت ابن البنت ولو كان معهم ابن بنت بنت أيضا فعند محمد ثلث الثلثين لبنت ابن البنت وثلثا الثلثين لابن ابن البنت وثلث الثلث لبنت بنت البنت وثلثا الثلث لابن بنت البنت ولد البنات إذا كانت قرابته من جهتين قال أبو حنيفة رحمه الله ومحمد من كان له قرابتان من ذوي الأرحام يورث من القرابتين جميعا وهو رواية عن أبي يوسف وعنه أنه لم يورث الا من جهة واحدة كما في الجدة ذات الجهتين عنده.

مثاله: ابن ابن بنت هو ابن بنت بنت وبنت بنت

صورته: رجل له بنتان ماتتا وخلفت إهداهما ابنا والأخري بنتا فتزوج الابن البنت فولدت له ابنا ثم تزوجها رجل آخر فولدت له بنتا فالمولود أولا ابن ابن البنت وهو ابن بنت البنت فالمولودة ثانيا بنت بنت البنت فلو مات الزوجان ثم مات الجد فعند أبي يوسف رحمه الله في رواية يقسم المال بينهما أخماسا خمس المال لبنت بنت البنت وأربعة

أخماسه لذي القرابتين وعنه في رواية يقسم المال بينهما إثلاثا سهمان لذي القرابتين لمكان المذكورة وسهم لبنت بنت البنت وعند محمد سدس المال لبنت بنت البنت وخمسة إسداسه لذي القرابتين.

فصل في الصنف الثاني

وهم الجدود الفاسدة والجدات الفاسدات أوليهم بالميراث عقربهم إلي الميت فان استووا في القرب فمن كان يدلي بوارث فهو أولي عند البعض ولا تفضيل له عند الآخرين وإن استووا في القرب وليس فيهم من يدلي بوارثٍ نظر إن كانوا¹ من جانب واحد من جانب لأب أو من جانب لأم وإتفقت صفة من يدلون بهم فالقسمة علي أبدانهم إن كانوا ذكورا أو أناثا فبالسوية فان كانوا مختلطين فللذكر مثل حظ الانثيين وإن اختلفت صفة من يدلون بهم يقسم علي أدني بطن إلي الميت إختلف كما في الصنف الأول وإن كانوا من جانبين يجعل الثلثان لقربة الأب والثلث لقربة الأم ثم ما أصاب كل فريق يقسم بينهم كما لو انفردوا ففردوا.²

مثاله: أب أم أب ألاب و أب أب أم الأب³ فهما جدان من قبل الأب وأب أم أب الأم وأب أب أم الأم⁴ فهما جدان من قبل الأم فيقسم المال أولا أثلاثا ثلثاه لقربة الأب والثلث لقربة الأم ثم ما أصاب قربة الأب يقسم أثلاثا ثلثاه لجده من قبل أبيه وهو أب أم أب الأب وثلثه لجده من قبل أمه وهو أب أب أم الأب وما أصاب قربة

¹ في (س) "كان".

² قوله "ففردوا" سقطت في (س).

³ في (س) "أبو أم أبي الأب و أبو أبي أم لأب".

⁴ عبارة " فهما جدان من قبل الأب وأب أم أب الأم وأب أم الأم" سقطت في (س).

الأم فكذلك ثلثاه لجدها من قبل أبيها وهو أب أم أب الأم وثلثه لجدها من قبل أمها وهو أب أب أم الأم وهذا الجواب علي قول من لا يعتبر المدني بالوارث فاما من يعتبر الادلا فعنده المال كله للجد المذكور اولا وهو أب أم أب الأب.

فصل في الصنف الثالث

فالكلام في أولاد الأخوات وبنات الأخوة وبني الأخوة لأم ان أوليهم أقربهم وعند الاستواء في القرب من كان ولد الوارث فهو أولي والقسمة علي أبدانهم إن اتفقت أصولهم وإن اختلفت فهو علي إختلاف قد مر في الصنف الأول.

مثاله: بنت الأخت أولي من بنت بنت لانها أقرب بنت ابن الأخ أولي من بنت بنت الأخ لانها ولد الوارث بنت أخت وابن أخت فالمال بينهما للذكر مثل حظ الانثيين بنت ابن أخت وابن بنت أخ وبنت بنت أخ فعند أبي يوسف يعتبر الأبدان وعند محمد خمس المال لبنت ابن الأخت وثلثا أربعة الأخماس لابن بنت الأخ وثلث أربعة الأخماس لبنت بنت الأخ ابن أخت لأب وأم وبنت أخ لأب وأم فأبو يوسف يعتبر الأبدان دون الأصول فعنده ثلث المال لبنت الأخ لأب وأم وثلثاه لابن الأخت لأب وأم ومحمد يعتبر الأصول دون الأبدان فعنده ثلث المال لابن الأخت لأب وأم وثلثاه لبنت الأخ لأب وأم.

والكلام في أولاد الأخوات وبنات الأخوة لأم كالكلام في الفريق الأول عند عدمهم.

وأما الكلام في أولاد الأخوة والأخوات لأم فهو ان أوليهم أقربهم ولا يفضل الذكر علي الأنثي الا في رواية شاذة عن أبي يوسف.

مثاله: بنت أخ لأم وابن أخت لأم فعندهما المال بينهما نصفان كالأصول وعند أبي يوسف علي تلك الرواية أثلاثا بخلاف الأصول وإذا اجتمع ثلاثة أولاد أخوات متفرقات أو ثلاث بنات إخوة متفرقين واستووا في القرب والدرجة فعند أبي يوسف وهو رواية عن أبي حنيفة رضي الله عنه من كان لأب وأم ممن كان لأب ومن كان لأب وأولي من كان لأم وعند محمد وهو رواية عن أبي حنيفة يعتبر الأصول.

مثاله: بنت أخت لأب وأم وبنت أخت لأب وبنت أخت لأم فعند أبي يوسف المال كله لبنت الأخت لأب وأم وعند محمد خمس المال لبنت الأخت لأم وخمسه لبنت الأخت لأب وثلاثة أخماسه لبنت الأخت لأب وأم وبنت أخ لأب وبنت أخ لأم فعند أبي يوسف المال كله لبنت الأخ لأب وأم وعند محمد سدس المال لبنت الأخ لأم والباقي لبنت الأخ لأب وأم وإذا اجتمعت ثلاث بنات أخوات متفرقات وثلاث بنات إخوة متفرقين فعند أبي يوسف رحمه الله المال كله بين بنت الأخت لأب وأم وبين بنت الأخ لاب وأم نصفان وعند محمد ثلث المال بين بنت الأخ لأم وبين بنت الأخت لأم نصفان وثلثا المال بين بنت الأخ لأب وأم وبين بنت الأخت لأب وأم أثلاثا كما في الأصول ولد الأخوة والاختوات إذا كانت قرابته من جهتين فهو علي إختلاف قد مر¹ في الصنف الاول.

مثاله: ابن أخ لأم هو ابن أخت لأب وبنت أخت لأب وأم فعند أبي يوسف المال كله لبنت الأخت لأب وأم وعند محمد المال علي خمسة ثلاثة أخماسه لبنت الأخت لأب وأم وخمسه لابن الأخ لأم الذي هو ابن الأخت لأب وقال بعض من درس هذا الكتاب ان إجتماع الجهتين في ذي القرابتين لا يجتمع الاختلاف في هذه الصورة لأن بنت

¹ في (س) "قدم".

الأخت لأب وأم ترجحت عليه عند أبي يوسف لقوة قرابتها فلم يرث هو أصلاً معها والأمثل في تمثيله.

صورة أخرى: وهي بنت ابن أخت لأب وأم هي بنت بنت أخت لأب وأم وبنت بنت أخري لأب وأم أيضا فعند أبي يوسف رحمه الله المال بينهما نصفان في رواية وفي أخري أثلاثا وعند محمد رحمه الله المال بينهما أرباعاً ثلاثة أرباعه لذات القرابتين وربعه لالأخري.

فصل في الصنف الرابع

وهم الأعمام لأم ومن في معناتهم من كان لأب وأم أولي ممن كان لأب ومن كان لأب أولي ممن كان لأم.

مثاله: عمه لأب وأم أولي من العمه لأب والتي لأب أولي من العمه التي لأم خالة لأب وأم وخالة لأب فالأولي أولي خال لأب وخال لأم فالخال لأب أولي عم لأم وعمه لأم فالمال بينهما أثلاثا وإنما يعتبر هذا الترجيح في جنس واحد ولا يعتبر في جنسين إلا في رواية شاذة عن أبي يوسف رحمه الله

مثاله: عمه لأب وأم وخالة لأب فالمال بينهما أثلاثا ثلثاه للعمه وثلثه للخالة وعند أبي يوسف علي تلك الرواية المال كله للعمه وإذا اجتمع العمات والاحوال والخالات فالثلثان للعمات بينهما بالسوية والثلث للاحوال والخالات بينهم للذكر مثل حظ الانثيين والكلام في أولاد هولاء وبنات الاعمام ان اوليهم أقربهم إلي المية فان استووا في القرب فمن كان لأب وأم أولي من كان لأب ومن كان لأب أولي ممن كان لأم ثم ولد الوارث فان كان أحدهما ولد الوارث والاخر ذا قرابتين إختلفوا فيه والصحيح ان ذا قرابتين أولي.

مثاله: بنت ابن عم لأب وابن ابن عمه لأب وأم فالثاني أولى في الصحيح.

فصل في الصنف الخامس

وهم أقربا الابوين أوليهم أقربهم.

مثاله: عمه الأب أولى من عمه الجد لأنها أقرب وإذا اجتمعت قرابتا الأب وقرابتا الأم فالثلاثان لقرابتي الأب والثلث لقرابتي الأم ثم ما أصاب قرابتي الأب يقسم بينهم أثلاثا ثلثاه لقرابته من قبل أبيه وثلثه لقرابته من قبل أمه وما أصاب قرابتي الأم فكذاك ثلثاه لقرابتها من قبل أبيها والثلث لقرابتها من قبل أمها.

مثاله: عمه الأب وخالته وعمه الأم وخالتها والكلام في أولاد هولاء كالكلام في أولاد البنات وأولاد الأخوات في ما يتفقون ويختلفون.

فصل في لواحق الكتاب

قد ذكرنا أن الولي على ضريين ولاء عتاقة وولاء مولاة فمولي العتاقة كل من اعتق أو مات عن مدبر وخرج من الثلث أو مات عن أم ولد واستوفي كتابة عبد أو ملك ذارحم منه فعتق عليه فإنه يكون مولي له يرثه إذا مات ولاء يرث المعتق منه فان أعتقه علي أن الولاء له فالشرط باطل والولاء ثابت والولاء لا يورث ويكون الأقرب عصبة المعتق.

مثاله: مات المعتق عن ابن وبنت فالولاء كله للإبن وإن مات عن ابن وأب فالولاء كله للإبن عند أبي حنيفة ومحمد رحمهما الله وقال أبو يوسف سدس الولاء والباقي للإبن وإن مات عن جد وأخ فالولاء كله للجد عند أبي حنيفة وعندهما الولاء بينهما نصفان

وعند الشافعي الولاء كله للأخ في أصح قوليه كل مملوك عتق علي ماله لا يخول ولاؤه عنه أبدا مثل رجل زوج أمته من عبد غيره ثم أعتق أمته فجاءت بولد الأول من ستة أشهر ثم أعتق العبد لا يجري ولاء الولد إلي نفسه لانه عتق علي ملك معتق الأم ولو جاءت بولد لتمام ستة أشهر فصاعدا ثم أعتق العبد جري ولاء الولد إلي نفسه وليس للنساء من الولاء إلا ما أعتقن أو أعتق من أعتقن أو دبرن أو دبر من دبرن أو كاتبن أو كاتب من كاتبن أو جر ولاء معتقهن أو معتق معتقهن.

وأما مولى الموالاة فمجهول النسب إذا قال لآخر أنت مولاي ترثني إذا مت وتعتل عني إذا جنيت وقال الآخر قبلت صح عندنا ويكون القابل مولى له يرثه إذا مات ويعقل عنه إذا جني وإن شرط من الجانبين فعلي ما شرطنا ويدخل في العقد أولاده الصغار ومن يولد بعد ذلك وكذا المرأة إذا عقدت عقد الموالاة تصح عند أبي حنيفة رضي الله عنه وللعاقدة فسخ هذا العقد إلا أن يعقل عنه القابل وللقابل فسخه إلا أن يرث بولاه ومولى الموالاة مؤخر عن ذوي الأرحام مقدم علي بيت المال ويرث مع أحد الزوجين.

والرق من أسباب الحرمان وافرا كما في القن أو ناقصا كما في المدبر والمكاتب وأم الولد إذا مات المكاتب عاجزا فهو عبد وإن مات عن وفا أو عن مولود في الكتابة تؤدي كتابته ويحكم بحريته في آخر جزء من اجزاء حياته فيتبين أنه مات حرا والمستسعي بمنزلة حر مديون عندهما وعند أبي حنيفة هو عبد هذا إذا كان يسعي لفكاك رقبته كمعتق البعض أما إذا كان يسعي لحق في رقبته كالعبد المرهون إذا أعتقه الراهن فهو بمنزلة الأحرار يرث ويورث عنه.

والقتل من أسباب الحرمان فكل قتل يتعلق به وجوب القصاص أو الكفارة فانه يمنع الميراث وكل قتل لا يتعلق به وجوب القصاص ولا الكفارة فانه لا يمنع الارث **أما** الذي يتعلق به وجوب القصاص فهو ان يقتل مؤمنا عمدا بالحديد أو ما يعمل عمل الحديد.

وأما الذي يوجب الكفارة فهو ان يقتله بالمباشرة خطأ أو تطأ دابته مورثه وهو راكبها أو إنقلب في النوم علي مورثه فقتله أو سقط عليه من السطح فقتله أو سقط حجر من يده عليه فقتله فهذا كله قتل بطريق المباشرة فيجب فيه الكفارة ويوجب حرمان الميراث ان كان مورثا والوصية ان كان أجنبيا.

وأما القتل الذي لا يتعلق به وجوب القصاص ولا الكفارة فهو ان الصبي أو المجنون إذا قتل مورثه أو غير الصبي والمجنون إذا قتل مورثه بالتسبيب كما إذا أشرح جناحا علي قارعة الطريق فوق علي مورثه أو حفريرا علي قارعة الطريق فوق مورثه فيها فمات أو لقي حجرا علي قارعة الطريق فقتل به مورثه أو صب الماء أو بال أو توضأ فانزلق به المورث فمات أو ساق دابة أو قادها فوطأت مورثه فمات أو قتله قصاصا أو رجما أو دفعا لقتاله أو كان مكرها علي قتله أو سقط حائطه المائل علي مورثه بعد ما أشهد عليه فمات أو وجد مورثه قتيلا في داره فانه تجب القسامة والدية لا تمنع الارث فكذا العادل إذا قتل الباغي وهو مورثه لم يمنع الارث في هذه المواضع بأسرها لانه لا يجب القصاص ولا الكفارة وأما إذا قتل الباغي العادل وهو مورثه فهذا علي وجهين إن قال قتلته وأنا علي الباطل والان أيضا علي الباطل فانه لا يرثه بالاجماع وإن قال قتلته وأنا علي الحق والان أيضا علي الحق يرثه في قول أبي خنيفة ومحمد لانه قتل لا يوجب القصاص ولا الكفارة وعند أبي يوسف لا يرث لانه قتل بغير حق الإبن إذا قتل أباه عمدا أو خطأ لا

يرث لانه يجب القصاص في العمد والكفارة في الخطأ وكذا الاب إذا قتل ابنه خطأ يمنع الارث وهذا لا يشكل لان الكفارة تجب بقتله أباه أما إذا قتل عمدا فانه يوجب حرمان الميراث أيضا وإن كان لا يجب القصاص ولا الكفارة وهذا يشكل علي الاصل الذي ذكرنا الا أنا نقول وجب القصاص لكنه سقط الحرمة الابوة الأب إذا أدب ابنه بان إجتزم جريمة سرقة أو غيرها وعنف بالضرب فمات يوجب حرمان الميراث وعند أبي يوسف لا يوجب المعلم إذا أدب ولد إنسان وهما وارثان فمات لا يوجب حرمان الميراث وكذا الأب إذا بطئ فرج ابنة أو ختنه أو حجه من غير ان يغنف في ذلك فمات والزوج إذا عزز زوجته بان لم تطعه في الفراش فماتت فانه يوجب الحرمان.

الكفر كله ملة واحدة عندنا يرث بعضهم بعضا فالنصراني يرث اليهودي
واليهودي يرث المجوسي الا إذا كانت دورهم مختلفة متباينة مثل نصراني مات وله ابن في الروم وابن في الهند لا يرث واحد. [منهما عندنا ولو مات مسلم وله ابن مسلم في الهند فانه يرثه لانه لم يتباين الدار حكما والمترد لا يرث من أحد وكذا المرتدة بل يرثه المسلم قال أبو حنيفة رحمه الله تعالى إن كان كسبا اكتسبه في حالة الإسلام يكون لورثة المسلمين وإنه كان كسبا إكتسبه في حالة الردة يكون فيأ قال ابو يوسف ومحمد رحمهما الله تعالى الكسبات جميعا لورثت المسلمين وقال الشافعي رحمه الله تعالى الكسبات جميعا فيء فان لحق بدار الحرب مرتدا يقسم القاضي ماله بين ورثته كأنه ميت المجوسي يرث بالنسب والولاء وبنكاح يقر عليه بعد الإسلام والنسب فيما بينهم يثبت بالأنكحت الفاسدة ومن يدلي إلي الميت بنسبين ان كان احدهما لا يحجب الاخر ورث بهما جميعا و ان كان يحجب ورث بالحاجب مثاله إذا ترك ابني عمه واحدهما أخوه لأمه فله السدس بالفرض ونصف الباقي بالعصوبة لأن احدي جهتي قرابته لا تحجب الأخرى فورث بهما وإن ترك بنتي خالته واحدي هما أحته لأبيه فلهما المال كله فرض وردا لأن إحدي

جهتي قرابتهما تحجب الأخرى فورثت بالحاجبه ثم المحجوب عن الميراث يحجب غيره كمن مات وله أبوان وأخوان فأخواه يرد إن الأم من الثلث إلى السدس وإن كانا لا يرثان أو هما بالأب محجوبان والمحروم عن الميراث لا يحجب كالمحروم بالقتل والرق وإختلاف الدين لا يحجب الحرمان ولا حجب النقصان إلا في قول عبد الله بن مسعود رضي الله تعالى عنه فإنه أفتي فيما زعم النخعي رحمه الله تعالى إن المحروم لا يحجب حجب الحرمان ولا كنهه يحجب حجب النقصان وعنده تعول المسئلة إلى أحد وثلاثين بناء على هذا الأصل . صورته زوجة وأم وأخوان لأم وأختان لأب وأم وابن هو محروم باحدي سبب الحرمان فهذه المسئلة عند عامة الصحابة رضوان الله عليهم أصلها من إثني عشر وتعول إلى سبعة عشر لأن الزوجة فرضها الربع عندهم إذ الإبن المحروم لا ينقصها حقها وعند ابن مسعود رضي الله تعالى عنه أصلها من أربعة وعشرين لأن الزوجة فرضها الثمن عنده إذ الإبن المحروم ينقصها حقها فعالت إلى أحد وثلاثين. والله اعلم لا توارث بين الغرقي والخرقي يجعل كأنهم ما توا معا إلا إذا علم ترتيب الموت].¹

المفقود لا يرث ولا يورث عنه ما لم يثبت موته ببينة أو يمضي مدة يعلم يقينا أنه لا يعيش في أكثر من ذلك ووقت في ذلك أبو حنيفة رضي الله عنه في رواية الحسن عنه مائة وعشرين سنة من وقت الولادة وعن أبي يوسف مائة سنة وقدر بعضهم بتسعين وقال بعضهم موكول إلى رأي القاضي وعليه الفتوي وإذا مضت تلك المدة ورثه من كان حيا من ورثته ولا يرثه من مات قبل مضي تلك المدة ولو مات مورثه في خلال فقدته وله

¹ ما بين المقوسين زيادة من (س).

وارث سواء إن كان لا يحجب به ولكنه ينقص حقه يعطي أقل النصيبين ويوقف الباقي وإن كان يحجب به لا يعطي أصلاً. والله أعلم.¹

ويوقف للحمل نصيب أربعة بنين عند أبي حنيفة وعند محمد يوقف ميراث إثنين وهو رواية عن أبي يوسف وعنه أنه يوقف ميراث ابن واحد وعليه الفتوى ولو كان معه وارث آخر لا يسقط بحال ولا يتغير به يعطي كل نصيب وإن كان ممن يسقط به لا يعطي أصلاً وإن كان يتغير به يعطي الأقل والله تعالى أعلم.² ميراث ولد اللعان وولد الزنا من جهة الأم لا غير وأنها كسائر الامهات ولا يكون عسبة.

الخنثي يرث من حيث يترك فان بال منهما فالحكم للاسبق وإن كان معاً فهو مشكل عند أبي حنيفة رحمه الله وعندهما يعتبر الأكثر فان استويا فهو مشكل عندهما أيضاً ثم الخنثي المشكل يرث أقل النصيبين وهو نصيب البنت عند عامة الصحابة رضوان الله عليهم أجمعين إلا أن يكون أسوء حالة أن يكون ذكراً وبه قال أبو حنيفة وقال الشعبي يعتبر فيه الاحوال حالة الذكورة وحالة الانوثة بيانه إذا مات الرجل عن ابن ولد خنثي قال أبو حنيفة ثلث المال للإبن والثلث للخنثي واختلف أبو يوسف ومحمد علي قول الشعبي قال محمد للخنثي خمسة من اثني عشر وللإبن المتيقن أربعة³ من سبعة وقال أبو

¹ عبارة "والله أعلم" زيادة من (س).

² عبارة "والله تعالى أعلم" زيادة من (س).

³ كلمة "أربعة" زيادة من (س).

يوسف رحمه الله للخنثي ثلاثة من سبعة وللابن المتيقن أربعة من سبعة والله أعلم بالصواب تمت الفرائض نحمد الله وعونه وإكرامه.¹

¹ عبارة "وقال أبو يوسف رحمه الله للخنثي ثلاثة من سبعة وللابن المتيقن أربعة من سبعة والله أعلم بالصواب تمت الفرائض نحمد الله وعونه وإكرامه" سقطت من (س).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERGINÂNÎ'NİN KİTÂB Fİ'L-FERAİZ

ADLI ESERİNİN TERCÜMESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

Hamd, övgüsü hak olan Allah'a mahsustur. Salât, Resulü ve kulu olan Muhammed'e ve O'ndan sonra gelen ailesine olsun. Şeyh el-İmam el-Ecel Burhaneddin ebu'l Hasen Ali bin Ebi Bekr bin Abdicelil er-Raşedani, el-Merğınani -Allah O'na ve anne-babasına mağfiret etsin ve O ikisine ve O'na ihsan eylesin- der ki, bu, Osmanî diye isimlendirilen ve uzak yakın herkesin okumaya rağbet ettiği bir risaledir. Ben de bu risaleyi meşayıha defalarca okudum. Ve bu işi büyüklük ve küçüklük bakımından en layığını yapmaya gayret ettim. Açık ve gizli olarak gözden geçirdim. Musannif -Allah ona rahmet etsin- red,¹ zevi'l-erham² konularını ve bu ikisi dışındaki birtakım fer'î hükümlere değinmediği için risale bittikten sonra bu konuları ilave ettim. Bunu yaparken de mütekaddimun ve müteahhiruna ait eserlerden istifade ederek onlarda bulduğum birçok faydalı bilgiyi kitaba uygun bir şekilde arasına dercettim. Konuları nihai noktasına kadar kuşatmasa da her şeye malik olan, her şeye gücü yeten Allah' tan bir mükâfat umarak; her türlü özü kabul eden ve günahlardan azleden Allah'a dua ederek bu kitabı yazdım. Muvaffakiyet Allah'tandır.

¹ **Redd:** Asabeden hiç kimse bulunmadığında, ashab-ı feraizden artan malın, yine ashab-feraize hisseleri nisbetinde dağıtılmasıdır. Bk. Serahsi, *el-Mebsut*, XXIX,192.

² **Zevilerham:** Ashab-ı feraiz ve asabeden olmayan akrabalardır. Zevilerham, karı ve koca dışındaki ashab-ı feraiz yahut asabe ile beraber bulundukları zaman hisse alamazlar. Zevilerham tek kişi olduğunda tüm malı yahut karı veya kocadan artanın tamamını alır. Bk. Ali Haydar Efendi, *Teshilu'l-Feraiz*, s.111.Sadeleştiren: Prof. Dr. Orhan Çeker.

Ölünün terekesinden başlanılacak ilk şey, onun teçhizi ve defnidir. Sonra borçlarının ödenmesi, vasiyetlerinin yerine getirilmesi ve sonra da kalanın, mirasçıları arasında paylaştırılmasıdır. Biz bu kitabı mirasçıları açıklamak için yazdık.

Allah'tan muvaffakiyet dileyerek deriz ki, öldürmek, kölelik, din farklılığı sebebiyle mirastan mahrum olunur. Akrabalık, nikâh ve vela¹ sebebiyle (mirasa) müstahak olunur. Vela iki kısımdır: İtaka velası ve muvalât (anlaşmalı köle) velası.

Feraizdeki paylar altıdır. $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ ve $\frac{1}{8}$ şeklinde katlanarak devam eder. Bu katlanma $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{3}$ ve $\frac{1}{6}$ şeklindedir. Bu pay sahipleri on iki kişidir. Onlardan altısı için bir durum söz konusudur. Değişmeyen bir pay vardır. Bunlar, zevç, zevce, anne, nine, erkek kardeş, anne bir kız kardeştir. Diğer altısı için iki durum vardır: Pay alma ve asabe olmaktır. Bunlar baba, dede, kız, oğlun kızı, anne - baba bir kız kardeş ve baba bir kız kardeştir.

Kocanın payı; bütün mirasçılarla beraberken $\frac{1}{2}$ dir. Ancak oğul veya oğlun oğlu varsa koca için, her durumda pay $\frac{1}{4}$ tür.

Zevcenin payı; tüm varislerle beraber $\frac{1}{4}$ tür. Ancak oğul veya oğlun oğlu varsa bunlarla beraber her halükarda $\frac{1}{8}$ dir. İster bir kişi, isterse daha fazla olsunlar zevceler $\frac{1}{8}$ 'de ortaklırlar.

Annenin payı; bütün varislerle beraber $\frac{1}{3}$ tür. Ancak oğul, oğlun oğlu, kardeşlerle beraber iki oğul ve ilave olarak kız kardeşler de varsa bunlarla birlikte her durumda $\frac{1}{6}$ 'dır. Ancak zevç ve anne-baba veya zevce ve anne-babanın olduğu bu iki çeşit feraiz durumunda annenin payı, zevç veya zevce, payını aldıktan sonra kalanın $\frac{1}{3}$ 'üdür. Bu, üçte birlerde olur; altıda birlerde olmaz.

Ninenin payı; ister anne tarafından nine olsun, isterse baba tarafından nine olsun, ister bir tane veya daha fazla olsun bu nineler, fasit olmaksızın yakınlık

¹ *Velâ*: Mülkün ortadan kalkmasından sonra meydana gelen hürriyetten doğan akrabalıktır. Azat eden ve onun asabesi için mirasçı olma sebebidir. Hammad, Nezih, *Mu'cemu'l-mustalahât fi lugati'l-fukaha*, s. 479.

derecesinde eşit olduktan sonra 1/6'da ortaklırlar. Fasit nine; mensubiyetinde, annenin babasının annesi gibi iki anne arasında bir erkek olan ninedir. Bir kimse arkasında bir oğul bırakmadan ölse ve onun mensubiyetine girenlerin hepsi erkek olsa malın tamamı onlarındır. Mensubiyetinde iki anne arasında bir baba varsa, o erkek, ninelerin hepsini heder eder. Nineler anne ve babaya mensup olanlar yüzünden, özellikle de baba yüzünden mirastan düşerler. İki sınıftan olan eşit dört ninenin durumu, birinci kuralın, isteyen sayısına göre, annelik üzerine bina edilmesidir. Örneğin annenin annesinin annesinin annesi ve babanın annesinin annesinin annesi, babanın babasının annesinin annesi ve babanın babasının babasının annesi gibi. Baba tarafından olup, başka yönden olmayan dört ninenin tasviri; isteyenlerin sayısı üzerine bir tek baba ziyade kılmaktır. Sonra baba yönünden olan nineler onun üzerine tertip edilir. Örneğin babanın annesinin annesinin annesinin annesi, babanın babasının annesinin annesinin annesi, babanın babasının babasının annesinin annesi ve babanın babasının babasının babasının annesi gibi. Sonra; anne tarafından olan nineler gelir. Eğer uzak iseler, baba tarafından nineler (paya) ortak olur. Eğer, baba tarafından olan nineler yakınsa; İmam Şafii'ye (Allah ona rahmet etsin) ve bize göre baba tarafından yakın olanlar, anne tarafından uzak olan nineleri hacb¹ eder. (Mirastan mahrum eder) Şayet baba tarafından yakın olan nineler, babadan dolayı hacb edilse bile. Çoğunluğa göre de böyledir. Ebu Hanife (Allah O'na rahmet etsin)'ye göre ise bunun tersidir. Sonra babanın ninelerinden bir kısmı vardır ki baba varken ve dede varken mirasçı olamaz. Onlardan bir tanesi mirasçı olur. Bu nine açıklamamızdaki ilk ninedir. Dedeyle beraber iki nine mirasçı olur. O ikisi tasvirimizdeki ilk olan nine ve ondan sonraki gelen ninedir. Dedeyle beraber, bu ninelerden üçü mirasçı olur. Bunlar tasvirimizdeki ilk nine, sonra ondan sonra gelen ve ondan sonra gelen ninedir. Dedelik derecelerindeki uzaklık arttıkça bu duruma göre kıyas edilir. Ninelerin sayısında mirasçı kılmayı artırırın. Sonra nine

¹ **Hacb**: Lügatte men manasınadır. İstilahta: Muayyen bir şahsın, terikeden sehmini diğer bir şahsın vücuduna mebni tamamen veya kısmen men etmek demektir. Bu halde tamamen men'e hacbi hırman, kısmen men'e hacbi noksan denilir. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, V, 212.

iki taraflı akraba ise, diğeri de bir taraflı akraba ise bu konuda Ebu Yusuf : “Malın tamamının 1/6’sı aralarında pay edilir. 1/6 aralarında yarı yarıyadır. Fetva da buna göredir. İmam Muhammed (Allah O’na merhamet etsin) şöyle söyledi: “1/6, iki yönden akraba olan nine ile tek yönden akrabalığı olan nine arasında 1/3’lük şeklinde paylaşılır.” Bunun açıklaması: Bir kadın, o ikisinin kızının kızını, o ikisinin oğlunun oğlu ile evlendirse; Bu ikisine bir erkek çocuk doğsa, Bu evlendiren kadın, çocuğun annesinin annesinin annesi ve babasının babasının annesidir. Ve bu kadın iki yönlüdür. Babasının annesinin annesi tek yönlüdür. Annenin çocuğunun payı, eğer tek ise 1/6’dır; iki veya daha fazla kişi ise payları 1/3 tür. Erkek ve kadın bu konuda eşittir. Çocuk ve alt dereceden olsa bile oğlun çocuğı ve baba ve üst derecede olsa bile dede ile birlikte dört kişi iseler, mirastan düşerler. Babaya gelince o, asabedir. Ancak oğul veya oğlun oğlu var ise bu durumda baba, pay sahibi olur. Babanın payı her halükarda 1/6’dır. Muhakkak ki onda iki durum ortaya çıkar. Baba ve kız gibi. $\frac{1}{2}$, bunlar arasında yarı yarıyadır. Kalan mal ise, hem feraiz hem de asabe olduğu için baba içindir. Dedeye gelince, o da baba olmadığı zaman baba gibidir. Ancak meselelerin 1/3’e ve dördüncüde ihtilaf vardır. Zevc ve anne-baba veya zevce ve anne-baba varsa bu iki feraizde anne için, zevc veya zevcenin payı verildikten sonra kalan malın 1/3’ü vardır. Dede ile beraber ise tam olarak 1/3’tür. Üçüncü kadın ki o, babanın annesi olan ninedir. Baba varken mirasçı olmaz. Dede ile beraber mirasçı olur. İhtilafı olan dördüncü kısım ki onlar, ana-baba bir veya baba bir erkek ve kız kardeşler; Ebu Bekr Sıddık(r.a)’ın görüşüne göre baba varken mirasçı olamazlar. Dede varken de durum böyledir. Ebu Hanife (Allah O’na merhamet etsin)’de bu görüşü aldı. Zeyd b. Sabit(r.a) şöyle dedi : “Dede ile paylaşırlar.” Bu görüşü Ebu Yusuf, İ.Muhammed, Malik ve Şafii (Allah onlara merhamet etsin) aldılar. Paylaşımın nasıl olacağı, Zeyd b. Sabit (r.a)’ın görüşüne göredir. Erkek ve kız kardeşlerle beraber olan dede, pay sahiplerinden münferit kaldıklarında dede için paylaşımındaki iki durumun en iyisi vardır. Erkeğin hakkı tüm malın 1/3’ünden noksanlaştırılmaz. Pay sahipleriyle karışmışlarsa o erkek için taksimattaki üç durumun en fazlası vardır. Ve kalanın üçte birinden ve tüm malın altıda birinden pay vardır. 1/6’dan payı eksiltilmez. Ancak ekderiyye meselesinde durum farklıdır. Ekderiyye: Koca, anne, dede, anne-baba bir kız kardeş veya baba bir kız

kardeştir. Bunlar ekderiyye diye isimlendirilir. Çünkü bunlar, feraiz sahiplerine göre daha çok kederlidirler” dedi. Denildi ki “O, Zeyd (r.a) in gidişine kederlendi”. İbn Harice’nin O’ndan rivayet ettiği görüşte Zeyd (r.a) şöyle demiştir. “Koca için $\frac{1}{2}$,anne için $\frac{1}{3}$, kız kardeş için $\frac{1}{2}$,dede için $\frac{1}{6}$ vardır. Sonra dedenin payı kız kardeşin payına katılır. Bu malı, ikisi $\frac{1}{3}$ ler üzerinden paylaşırlar. $\frac{2}{3}$ ünü dede alır. $\frac{1}{3}$ ünü kız kardeş alır. Bu kız kardeşin aslı, altıdandır. Dokuza avl¹ yapılır. Yirmi yediden tashih² yapılır. Kubeyza b.Züveyb şöyle dedi: “Vallahi, Zeyd ’in ekderiye konusundaki söylediği şey; kız kardeşin yerinde şayet bir erkek kardeş olsa bile avl yapılmaz; ekderiye de değildir ve erkek kardeş için miras yoktur. Çünkü erkek kardeş asabedir³. Kız kardeş ise, ashab- ı feraizdendir⁴. Şayet erkek kardeş ve kız kardeş olsa bile yine ekderiye yoktur. Bunlar iki kız kardeş olsa da durum böyledir. Çünkü annenin hakkı $\frac{1}{3}$ ten $\frac{1}{6}$ ya “redd” olunur. Ve bu ikisinin pay sahibi olmalarına itibar etmeye gerek yoktur. Bu durumda, koca için $\frac{1}{2}$, anne için $\frac{1}{6}$, dede için altıdan bir pay vardır. Kalan mal iki kız kardeş arasında yarı yarıyadır. Yahut da bir kardeş ve bir kız kardeş arasında yarı yarıyadır. Erkek için, iki kadının payı kadar pay vardır. Sonra babanın oğlu gelir. Dedenin pay almasında ve mala hissedar olmasında, anne ve babanın oğluna dönülür. Dede ortadan çıktığında, sanki dede yokmuş gibi hepsi

¹ **Avl:** Bir mirasın taksiminde belirli hisse sahiplerinin terekeden alacakları pay miktarı hesaplanırken, payların toplamının ortak paydadan fazla çıkmasına bu yükselme sebebiyle avl, böyle bir durumun ortaya çıktığı miras meselesine de avliyye denir. Belirli pay sahiplerinin hisselerinde hiç değişiklik yapılmaksızın mirasın paylaştırılması halinde varislerden bazılarının mirastan mahrum bırakılması veya hisselerinin azaltılması söz konusu olacaktır. Hâlbuki ashab-ı feraizin hepsi mirasta belirli bir hisse sahibi oldukları için bazılarının mirastan mahrum bırakılacağı düşünülemeyeceği gibi kimin ne ölçüde mahrum bırakılacağını tespit etmek de mümkün değildir. Böyle bir durumda payların toplamından elde edilen sayı ortak payda kabul edilerek mirasçıların hisse miktarı tespit edilir. Böylece mirasçıların hiç biri mirastan mahrum bırakılmamış ve hisselerde orantılı bir azaltma yapılmış olur. Mirasta avl hali yalnız ortak paydanın altı, oniki ve yirmidört olduğu durumlarda gerçekleşir. *DİA*, IV, 117.

² **Tashih:** Mirasın dağıtılmasında paylar ve ruus arasında meydana gelen kesri ortadan kaldırmaktır. Diğer bir ifade ile varislerden herhangi birine kesir oluşmayacak şekilde, mümkün olan en az sayıdan payları almaktır. Hammad, *Mu‘cemu’l-mustalahât*, s. 137; Ali Haydar Efendi, *Teshilü’l-ferâiz*, s. 85.

³ **Asabe:** Bir kişinin babası, oğulları ve baba tarafından olan erkek akrabalarıdır. Hammad, *Mu‘cemu’l-mustalahât*, s. 318.

⁴ **Ashab-ı feraiz:** Mirastan hisseleri nassan muayyen olan varislerdir ki, dördü erkek, sekizi kadın olmak üzere on iki kimsedir. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye*, V, 207.

aslına döner. Bunun açıklaması; dede ve anne-baba bir erkek kardeş ve baba bir erkek kardeştir. Mal bunlar arasında üçte bireridir. Dede için bir pay ve her bir kardeş için de birer pay vardır. Sonra anne-baba bir kardeşe, baba bir erkek kardeşin elindeki malda redd yapılır. Dede ve anne – baba bir erkek kardeş ve baba bir iki erkek kardeş hiçbir şey almadan çıkar. Burada dede için $\frac{1}{3}$ tercih olunur. Kalan mal anne – baba bir kardeş içindir. Muhakkak ki dedenin, anne – baba bir kız kardeşin ve baba bir kız kardeşin tahricindeki ihtilafla beraber, Müslümanlar arasında cevapta ittifak vardır. Mal aralarında dörde bölünür. Dede için iki pay vardır. Her bir kız kardeş için birer pay vardır. Sonra baba bir kız kardeşin elindeki malda ana-baba bir kız kardeş için redd yapılır. Dede, anne-baba bir kız kardeş ve baba bir iki kız kardeş hiçbir şey almadan çıkarlar. Mal bunlar arasında beşe bölünür. Dede için iki pay vardır. Her bir kız kardeş için de bir pay vardır. Sonra ana-baba bir kız kardeş, yarı tamamlanana kadar, baba bir iki kız kardeşin elindeki mala redd olunur. O iki kız kardeş için bir payın yarısı kalır. Onun aslı da beştedir. Yirmiden tashih yapılır (payda eşitlemesi) . Dede, anne-baba bir kız kardeş, baba bir erkek kardeş ki bunlar ve dördüncüsü müsavidirler. Ancak kız kardeş için ondan tashih olunur. Çünkü o onluklar diye isimlendirilir. Çünkü erkek kardeşin yanında malın onda biri ve dede, annenin annesinin iki ninesi, babanın annesi, anne-baba bir kız kardeş ve baba bir dokuz kız kardeş vardır. İki nine için $\frac{1}{6}$ vardır. Dede için kalanın üçte biri vardır. Çünkü onun halleri üçte biri gerektirir. Sonra ana-baba bir kız kardeş için de malın tamamının yarısı vardır. Baba tarafından olan kız kardeşler için altıda birin üçte biri vardır. Onun aslı da on sekize intikal eden altıdandır. Ve üçyüzyirmidörtten tashih yapılır.

Kızlara gelince; bunlar pay sahipleridir. Ancak derecelerinde bir erkek varsa o erkekten dolayı asabe olurlar. Pay sahibi olduklarında öz olan bir kız için $\frac{1}{2}$ vardır. İki kız $\frac{2}{3}$ ü ortak paylaşırlar. $\frac{2}{3}$ ün üzerinden fazla alamazlar. Kızlar eğer fazla iseler, bunlardan birisi öz kız ise ve bu kızla beraber, oğlun bir kızı veya birden fazla kızı varsa, öz olan kız için $\frac{1}{2}$ vardır. Oğlun kızı için $\frac{2}{3}$ ü tamamlayarak $\frac{1}{6}$ vardır. Öz kız iki kişi ise, oğlan öz olsa bile, oğlun kızına pay yoktur. Oğlandan olan kız için hiç bir şey yoktur. Öz oğlan ya da öz kız yoksa

oğlun kızı tıpkı öz kız gibidir. Oğlun üç kızından bazısı bazısından daha aşağıdadır. Bunun açıklaması; oğlun kızı, oğlun oğlunun kızı ve oğlun oğlunun oğlunun kızı; bunların hepsi üst derecededir. Bunun ayrıntılı açıklaması, en üstün üstü, en üstün ortası ve en üstünün en aşağısıdır. Oğlun oğlunun oğlunun üç kızı ve bir kızdan bazısı bazısından daha aşağıdadır. Bunun açıklaması; oğlun oğlunun kızı, oğlun oğlunun oğlunun kızı ve oğlun oğlunun oğlunun oğlunun kızı ki bunların hepsi orta derecededir. Bunun açıklaması; ortanın en üstünü, ortanın ortası ve ortanın en aşağısı şeklindedir. Oğlun oğlunun oğlunun üç kızı ki bazılarının sonuncusu bazısından daha aşağı olur. Bunun açıklaması; oğlun oğlunun oğlunun kızı oğlun oğlunun oğlunun oğlunun kızı ve oğlun oğlunun oğlunun oğlunun kızı ki bunların hepsi en aşağı derecenin en aşağısıdır. Bunun açıklaması; en aşağının üstünü, en aşağının ortası ve en aşağının aşağısı şeklindedir. Bunlardan ilk guruptan olan en üstün derecede olan için $\frac{1}{2}$ pay vardır. İkinci guruptan olan en üstün derecedekinden sonra gelen kız için $\frac{2}{3}$ ü tamamlayarak $\frac{1}{6}$ pay vardır. Diğer kızlar için pay yoktur. Veleve ki bu kızlardan birinin, $\frac{2}{3}$ ten payını alamayan ve kendi derecesinin altındakine mirasçı olamayan kimselerden olan kendi seviyesindeki ve üstündeki birine mirasçı olan bir erkek çocuğu olsa bile pay alamazlar.

Kız kardeşlere gelince; Bunlar da pay sahipleridir. Ancak dereceleri arasında bir erkek varsa ona asabe olurlar. Pay sahibi olduklarında ana-baba bir olan kız kardeş için $\frac{1}{2}$ vardır. İki kız kardeş ve daha fazlası için $\frac{2}{3}$ vardır. Eğer kız kardeşler çok olsa bile, bu üçte ikiye ilave pay almazlar. Ana-baba bir tek kız kardeş varsa ve onunla beraber baba bir olan bir kız kardeş varsa veya daha fazla kız kardeş varsa; ana-baba bir olan kız kardeş için $\frac{1}{2}$ vardır. Baba bir kız kardeş için $\frac{2}{3}$ ü tamamlayarak $\frac{1}{6}$ vardır. Eğer ana-baba bir olan kız kardeş sayısı iki ise, baba bir kız kardeş için hiçbir şey yoktur. Ana-baba bir olan erkek ya da kız kardeş yoksa baba bir olan kız kardeş, ana-baba bir kız kardeş gibidir. Bu kızlar şu dört kişi sebebiyle mirastan düşerler; Geçen ihtilafa rağmen; en aşağı derecelerde olsalar bile oğul ve oğlun oğlu. Üst derecede olsalar bile baba ve dede. Peygamber efendimizin (S.A.V) şu hadisi sebebiyle bu kız kardeşler, kızlarla beraber asabe olurlar: “Kız kardeşleri kızlarla beraber asabe yapınız”.

Sonra *müşerrike* gelir. Bu mesele *humariyye* diye de isimlendirilir. Bunlar; zevç, anne, erkek kardeş, ana bir kız kardeş, ana-baba bir erkek ve kız kardeş. Bize göre bunun cevabı, Ebu Bekr es-Siddîk (r.a) ‘ ın “Zevç için ½ ,anne için 1/6, anne bir erkek ve kız kardeş için 1/3 vardır.” sözüdür. Sonra mal konusunda Hz. Ömer (r.a) şöyle söylemiştir. “Ana-babanın çocukları; anamız bir değil mi? Farzet ki babamız eşektir”. Hz. Ömer bu görüşü uyguladı. Onları (müşerrike olanlar) , aralarını eşitleyerek 1/3 te ortak yaptı. Erkeğin kadına bir üstünlüğü yoktur. Bu görüş Hz. Osman (r.a)’ın görüşüdür. Bu görüşü İ. Malik, İ. Şafii ve Evzaî (Allah onlara merhamet etsin) aldı.

Asabelere gelince; Onların en yakın olanı aşağı derecede olsalar bile oğul, sonra oğulun oğludur. Sonra baba, geçen ihtilafa rağmen üst derecede olsa bile babanın babası olan dede, sonra ana-baba bir olan kardeş sonra baba bir erkek kardeş, sonra ana-baba bir kardeşin oğlu, sonra baba bir amca, sonra ana-baba bir amcanın oğlu, sonra baba bir amcanın oğlu gelir. Keza bunun gibi, aşağı derecede olsalar bile bu ikisinin oğulları, sonra ana-baba bir babanın amcası, sonra baba bir olan babanın amcası, sonra ana-baba bir olan babanın amcasının oğlu, sonra baba bir olan babanın amcasının oğlu gelir. Aşağı derecede olsalar bile bu ikisinin oğulları bu şekildedir. Üst derecede olsalar bile dedelerin amcaları; alt derecede olsalar bile onların erkek çocukları gelir. Sonra ister erkek olsun ister kadın olsun, azatlı köle ve azatlının azatlısı gelir. Sonra bu ikisinin asabesi gelir. Bu konuda ihtilaf vardır. Pay sahiplerine göre, Allah’ın yardımı ve hüsn-ü tevfiği ile sonra feraiz¹ gelir. Bunlar, ilk altı kişidir. İki hal üzerinedirler. Diğer altı kişi asabe durumundadır. İşte onlar (feraiz sahipleri) bunlardır. Sonra farklı altı pay sahiplerinin çıkması sahih olan usul gelir. Bunlar arasında yedi kişi vardır. Sekizincisi ikiden, üçten, dörtten, sekizden, on ikiden, yirmi dörtten tashihtir. Onlardan üçü için, altı mahreci²(ortak payda), ona kadar hem tek, hem de çift sayı ile avledebilir. Yirmi dört mahreci, bir kereye mahsus olarak, yirmi yedi

¹ **Feraiz:** *Feraiz*, *farz* kelimesinin çoğulu olup sözlükte *hisse*, *pay* anlamına gelir. Ayrıca *feraiz* kelimesi, İslam Miras Hukuku ilminin adı olarak da kullanılır. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 6.

² **Mahrec:** Meselenin aslı demektir, feraiz meselelerinde payda anlamındadır. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 8.

sayısına avledebilir. Bunun tahriç yolu (payda eşitlenmesi) ; bu farklı pay sahipleri sana teker teker gelse, $1/2$ hariç, isimlendirilen her bir parça çıksa, o gelen kişi ikidendir. Ne zaman ki sana ikisi ve üçü gelse, bakılır: Eğer gelenler, bir cinsten ise çoğunluk sana yeter. Eğer bu gelenler farklı iki cins ise, bakılır: Bundan yarım olan, diğer hepsine veya bir kısmına karışmışsa o, altıdandır. Eğer bundan $1/4$,diğerinin tamamına veya bir kısmına karışmışsa o, yirmi dördttendir. Sekizinci olan asıl kalır. İşte o, tashihtir. Onun için mukaddime gerekir. Mukaddime; farklı iki hesap arasındaki vefk¹ bilmektir. O mukaddime, çok olanın az olana bölünmesidir. Yani iki sayıdan küçük olanın, büyük olandan çıkarılabildiği kadar çıkarılmasıdır. Bu iki sayı, bir sayıda ortak bölünebiliyorsa, vefk yoktur. Eğer bu iki sayı, birden fazla sayıya bölünebiliyorsa bunun muvakkıfı, iki sayı arasında $1/2$; üç sayıda $1/3$;dört sayıda $1/4$ ’ tür. Böylece 10’a kadar devam eder. 10’da $1/10$ ’dur.11’de yine on bir den cüz’iyyet vardır. Sayı 12 ise 12’den cüz’iyyet vardır. $(1/12)$. Böylece hesap bitene kadar devam eder. Bu iki sayıya, ortak bölünebildikleri diğer parçalar nispet edilir.

Sonra tashih gelir. Paylar varis sayısına kesirli olarak bölünüyorsa, paylar ve payda (mirasçı sayısı) arasında vefk isteriz. Eğer vefk bulamazsak, mirasçı sayısının tamamını esas alırız. Eğer bulursak, mirasçı sayısının vefkını alırız. İkinci, üçüncü, dördüncü grup ile de çarpma işlemi yapılmadan bu şekilde yapılır. Sonra iki ruus arasında diğer işlem yapılır. Bu iki gurup mirasçı sayısı arasında vefk isteriz. Eğer bulamazsak; bu iki grup mirasçı sayısının her birini diğer grubun tamam sayısı ile çarpılır. Çarptığımızda bu iki gruptan birinin vefkını diğer gurubun tamam sayısında buluruz. Üçüncü ve dördüncü grup ile de bu şekilde yaparız. Eğer sayılar arasında temasül varsa, biriyle yetiniriz. Şayet varis sayısı arasında tedahül olursa en çok olan varis sayısı ile yetiniriz. Sonra elde edilen rakam ruus sayısıdır; paydadır. Biz onu pay sahipleri için koruruz. Bu en çok olan varis sayısı ile mirasın aslında avli ile çarpılır. Elde ettiğimiz bu rakam

¹ **Vefk:** İki sayıdan her birinin, ortak bölüne bölünmesi takdirinde çıkan neticedir. 15 ile 10 sayılarının en büyük ortak bölüne 5’tir.15 sayısı 5’e bölündüğünde 3; 10 sayısı 5’e bölündüğünde 2 çıkar. Buna göre 15 sayısının vefkı 3, 10 sayısının vefkı 2 olur. Vefk, feraiz meselelerinde “kıf” (قف) işaretiyle gösterilir. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü’l-ferâiz*, s. 8.

ile mes'ele tashih edilir. Her bir grubun payı, başlangıçta, mirasın aslında çarptığımızda elde ettiğimiz çarpımdır. Payları tam olarak bölünemeyen kimselerden her birinin payı, başlangıçta mirasın aslında çarptığımızda elde ettiğimiz çarpımdır. Payları tam olarak bölünebilen kimselere gelince; biz onlardan her birinin payını tahsis etmek istediğimizde dört mukaddimeye ihtiyaç duyarız:

Birincisi; grubun ruûs¹ sayısını veya vefkını durdurup paylarını veya vefkını alırız.

İkincisi; bir grubun ruus sayısı ve her grubun ruus sayısı arasında vefk isteriz. Onun arkasından payları tam olarak bölünebilen kimseler gelir. Aralarında muvafakat² olan her gruptan vefkı alırız. Hepsi mübayin³ olanın tamamındandır.

Üçüncüsü; mevkuf grubun dışındaki grupların ruus sayısından elde ettiğimiz sayı arasında vefk isteriz. Vefk istedikten sonra bunları birbiriyle çarpırız.

Dördüncüsü; birbiriyle sayılarını çarptığımız grupların ruus sayısından elde edilen sayıya bakmamızdır. Bu sayıyı mevkuf olan grubun payından elimizdeki olanla çarpırız. Eğer kesir bir taraftan ise, çarpım sonucunda elde ettiğimiz sayı, bu mevkuf olan gruptan her bir ferdin hissesidir. Eğer kesir iki yönden ise üçüncü mukaddimeye ihtiyaç duyulmaz. Eğer kesir bir tek yönden ise birinci mukaddimeye ihtiyaç duyulur, başkasına duyulmaz. Eğer istersen oran metoduyla payları çıkarırsın. Bu oran, bütün grupların sehimlerinin ruus sayısına orantılanmasıdır. Sen bu oranı, ruus sayısından elde edersin. Elde ettiğin bu sayı, o gruptaki her ferdin hissesidir. İstersen tüm grubun ruus sayısından birisini, tamamına orantılsın. Bu oranı ruus sayısından elde edersin. Bu oranı grubun paylarıyla çarparsın. Elde edilen yeni sayı, o gruptaki fertlerden her birinin

¹ **Ruûs**: Varis sayısı demektir. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye*, V, 332.

² **Muvafakat** (*Tevafuk*): Birbirine kesirsiz olarak bölünemeyen iki sayının, üçüncü bir sayıya kesirsiz olarak bölünebilmesidir. Bu üçüncü sayı o iki sayının ortak böleni olur. 4 ile 10 sayıları gibi. 10 kesirsiz olarak 4 'e bölünemiyorsa da her ikisi 2 'ye bölünebilmektedir. Bu durumda 10 ile 4 arasında 2 ile muvafakat vardır, denir. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 8.

³ **Mübayin** (*Tebayün/Mübayenet*): İki sayının kesirsiz olarak birbirine bölünemediği gibi, kendilerini ortakça bölen 1'den başka üçüncü bir sayının bulunmamasıdır. 10 ile 9 sayıları gibi. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 8.

payıdır. İstersen her sınıfın ruus sayısı ile toplam ruus sayısı arasında vefk istersin. Vefkın cüz'ünü ruus sayısının toplamından alırsın. Elde ettiğin sayıyı, o gruptaki paylarla çarparsın. Elde ettiğin sayı, gruptakilerin her birinin payıdır. İstersen meselenin aslında çarpmış olduğun sayıyı her bir grubun ruus sayısına bölersin. Bölme işlemi ile mahreci elde edersin. Bu mahreci, gruptakilerin hisseleri ile çarparsın. Elde ettiğin sayı, kastedilen sayıdır. İstersen meselenin aslından olan her grubun payını, ruus sayılarına bölersin. O gruptakilerden her birine tahsis olunan hisseyi ruusun toplamıyla çarparsın. Elde ettiğin sayı, o gruptakilerden her birinin payıdır. Bunlar payları çıkarmak için altı yoldur. Ve onların hepsi Allah Teâlâ'ya müstakim ve mütetabî olarak hamd ediyor. Onların en önceliklisi, en önceliklisine itibar ederek olur. En önceliklileri, bizzat mukaddimatta açıklanmıştır.

Eğer sen, terikeleri paylaştırmak istersen, terikedeki tüm varislerin paylarını çarp. Elde ettiğin toplamı feraizden uygun olanlara böl. Bir pay için çıkan sonuç, o pay sahibinin hissesidir. Tashih ile terike arasında mübayenet olduğunda, eğer ikisi arasında muvafakat varsa, her varisin payını terikenin vefkı ile çarp. Sonra elde edilen sayıyı, tashihin vefkına böl.

Herhangi bir şey üzerine anlaşılarak alacağı hissesi karşılığında, onu alan kimsenin payını, ashab-ı feraizden düşür. Sonra terikenin kalanını, diğer kalanların hisselerine böl. Bunun misali: Koca, kız, ana-baba bir kız kardeş veya baba bir kız kardeş varsa; terike de otuz dinar ve bir elbise ise; koca, bu elbise ile sulh olsa; dinarlar, kız ve kız kardeş arasında $\frac{1}{3}$ lik olarak bölünür $\frac{2}{3}$ ünü kız alır. $\frac{1}{3}$ ünü bir taraftan bağı olan kız kardeş alır. Muhakkak ki bu feraiz, dörtttendir. Koca için $\frac{1}{4}$ tür. Bir paydır. Kız için $\frac{1}{2}$ dir. Bu da iki paydır. Kalan da, kız kardeş içindir. O, teharuç yoluyla kocanın payının düştüğü paydır. Kalanı kalmıştır. Ve o kalan, kız ve kız kardeş arasında olduğu gibi $\frac{1}{3}$ lük olarak üçtür.

Redd: Pay sahiplerine paylarını verdiğimizde, geride bir pay kalsa, onu almaya hak sahibi birisi de yoksa bu terike aynı pay sahiplerine hisseleri oranında dağıtılarak redd yapılır. Ancak zevç ve zevce bunların dışındadır. Bu görüş, Ömer ve Ali (r.a)'nin görüşüdür. Bu görüşü, âlimlerimiz de (Allah onlara merhamet

etsin) kabul etmiştir. Zeyd(r.a) bu konuda şöyle demiştir:“Fazlalık olan mal, beytü’l-male konulur”. Bu görüşü İ. Malik, İ. Şafii’de kabul etmiştir.

Meselelerin tashihiindeki usul: Varisler arasında kendisine redd yapılamayan kimse bulunmadığında, taksim, kendilerine redd yapılan kimselerin payına göre dir. Aralarında kendisine redd yapılamayan bir kimse bulunduğunda, bu kimsenin payını mahrecin en azından veririz. Sonra kalan terekeye bakarız:

Artan tereke kendilerine redd yapılan varislerin sayısına denk geliyorsa (istikamet) varsa, tashihe gerek yoktur. Aksi takdirde kendisine redd yapılan kimselerin payını, kendisine redd yapılamayan kimselerin paylarının mahreci ile çarpırız. Bu işlemde ulaşılan netice ile paylar tashih yapılır. Bu işlemden sonra kesirli bir sayı çıkarsa, bunda takip edilecek yol, kendilerine redd yapılan kimseler iki sınıf olduğundaki anlattığımız husustur. Eğer redd yapılacak kimseler bir sınıf iseler, onlar asabe mertebesinde dir. Kendisine redd yapılamayan kimseye grubun mahreçlerinin en azına göre hissesi verilir. Geriye kalan mal, mirasçılar için hisse ve redd yoluyladır. Eğer taksimde kesir oluşursa (paylar hissedarlara tam bölünemiyorsa), aralarında pay sahipleri ve asabeler bulunduğundaki tashih yaptığımız gibi meseleyi tashih yaparız.

Reddiye meselelerinin tashihiindeki diğer yol: Kendilerine redd yapılan kimselerin meselesinin, münferit olduklarındaki gibi tashih yapılmasıdır. Kendisine redd yapılamayan kimseye payı, mahreçlerinin en azından verilir ve ona göre tashih yapılır. Sonra kendisine redd yapılamayan kimseye tashih yapılarak payının verilmesinden sonra kalana bakarız. Eğer kendilerine redd yapılamayan kimselerin tashihiine göre uygunluk varsa bu şekildedir. Eğer uygunluk yoksa kendilerine redd olunan kimselerin tashihi ile tashih yapılarak kendilerine redd yapılamayan kimselerin payı verildikten sonraki kalan mal arasında vefk talep ederiz. Eğer vefk bulamazsak, kendilerine redd yapılanların tashihiinin tamamını, kendisine redd yapılamayanların tashihiinin tamamıyla çarpırız. Eğer kendilerine redd yapılan kimselerin tashihiinin vefkını, kendilerine redd yapılamayan kimselerin tashihiinin tamamıyla çarparsak, ulaşılan sonuç ile mesele tashih yapılır. Kendisine redd yapılamayan kimsenin payı, kendilerine

redd yapılan kimselerin tashihi ile yahut da bu kimselerin vefkı ile çarpmadaki sonuçtur. Kendilerine redd yapılan kimselerden her birinin payı, redd yapılamayan kimselerin tashih yoluyla payları verildikten sonra kalan mal ile veya bunun vefkı ile çarpılmasından elde edilen sonuçtur.

Münaseha¹ ve münasehanın tashihe göre temelleri: İlk ölünün hissesinin varislerine tashih yapılmasıdır. Biz bu maldan ikinci ölüye düşen payı vefk istemek için muhafaza ederiz. Sonra ikinci ölünün hissesini mirasçısına tashih yaparız. Sonra elindeki mal ile tashihi arasında vefk isteriz. Eğer bulamazsak, bu tashihin hepsini ilk tashihin hepsi ile çarparız. Eğer vefk bulursak bu tashihin vefkını, ilk tashihin tamamı ile çarparız. Sonra taksime başlarız. İlk mirastan payı olan kimselerin hepsi ikinci mirasta da bulunur. İkinci mirastan payı olan herkes, ikinci ölünün payında hissedardır. Her iki mirastan da payı olan kimse, ilk mirastan olan payı ikinci mirasta da vardır. Vefk olmadığında, ikinci mirastan kendisine düşen pay ikinci ölünün payında da vardır. Şayet vefk varsa müstahak olunan payları vefkı ile çarparız. Vefk istemek için, üçüncü ölüye düşen payı muhafaza ederiz. Sonra üçüncü ölünün payını varislerine tashih yaparız. Sonra elindeki mal ile tashihi arasında vefk isteriz. Eğer bulamazsak, bu tashihin tamamını ilk tashihlerin tamamı ile çarparız. Eğer vefk bulursak bu tashihin vefkını, ilk tashihlerin hepsi ile çarparız. Sonra taksime başlarız. İkileriz, üçleriz, dörtleriz, beşleriz. Bütün işlemler ve mukayeseler bu yönteme göre yapılır. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Sonra muvafakatın bilinmesi gerekir. Eğer uyumluluk varsa, onun neticeleri ve meyveleri vardır. Biz mes'eleyi² münaseha veya başka bir yoldan çıkardığımız zaman her hak sahibine hakkını verdiğimizde onun hakkını vermiş oluruz. Sahih olan cüzlerden bir cüzde muvafakatı olan bütün payları birbirinden çıkarırız. Muvafakatın cüz 'üne göre her payın eksiltilmesi, bu muvafakatın neticesidir. (yani paylar, birbirinden çıkarılabildiği kadar çıkarılır, geriye kalan sayı muvafakatın cüz 'ü dür. Ortak bölenlerin en büyüğüdür.) Mes'eleyi vefkından

¹ **Münâseha**: Mirasın paylaşılmasından önce mirasçılardan bir veya birkaçının vefatı halinde onlara düşen payların kendi varislerine intikalinin hesaplanmasını ifade eder. *DİA*, XXXII, 571.

² **Mesele**: Payda demektir. Bk. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 85.

çıkartırız. Mes'elelerin çoğu, bu yönteme göre devam eder, sen bu yöntemi koru ve anla. Misali: Zevce, anne-baba bir kız kardeş, baba bir iki kız kardeş ve anne bir iki erkek kardeş olsa; anne-baba bir kız kardeş, bu iki kız kardeşini ve bu iki erkek kardeşini geride bırakıp ölse, bu durumdaki münasehayı 15'ten başlatmak sahih olur. Sonra payların muvafakatı ile 5'e indirilir. Her erkek ve kadın varis için bir pay vardır.

Diğer misal: İki zevce, bir anne, ana bir erkek kardeş ve anne-baba bir iki kız kardeş varsa; anne, bu oğlunu ve bu iki kızını geride bırakıp taksimden önce ölse; bu münasehanın 30'dan başlaması sahih olur. Sonra tevafuk ile 10'a döner. Her zevce için bir pay, her kız kardeş için üç pay, anne bir erkek kardeş için iki pay vardır.

Diğer misal: Bir baba, üç kız ve o üç kızın annesi olan bir zevce ki bu zevce de, kocasının amcasının kızı olsun. Bu zevce bu kızlarını ve amcasını geride bırakıp ölse; buradaki münaseha 72'den başlar. Sonra tevafuku ile 4'e döner. Amca için bir pay, her bir kız için pay vardır.

Diğer misal: Bir zevce, bir anne, anne-baba bir kız kardeş, anne bir erkek kardeş ve anne bir kız kardeş olsun. Anne-baba bir kız kardeş geride kocasını ve bu sayılan yakınlarını bırakıp ölse; buradaki münaseha, başlangıç olarak 15'ten başlar. Sonra payların tevafuku ile 5'e döner. Her erkek ve kadın varis için bir pay vardır.

Diğer misal: Bir zevce, bir anne, anne-baba bir kız kardeş, baba bir iki kız kardeş ve anne bir erkek kardeş bulunsun. Anne- baba bir kız kardeş, bu kişileri geride bırakıp ölse; buradaki münaseha başlangıç olarak 15'ten başlar. Sonra tevafuku ile bu sayının $\frac{1}{3}$ ' ne döner. O, her varis için 5'tir. Her varis için bir pay vardır.

Sonra münasehada sana yetecek hükme itibar edilir. Mes'elelerinin çoğunda, nineler cihetinden itibar olunur. Yapılması icap eden şey, birinci

mes'elenin tashihi ¹ ile meşgul olmamandır. Fakat kendilerine bölünebilen kimseleri dikkate alırsın. Ve onların payını ikinci ölünün mirasından azledersin. Bunu birinci ölüden aldıkları paylarına katarız. Umulur ki, iki payı birleştirmekle kesir kaybolur. Başlangıç olarak çarpma ve payda eşitleme işlemi sana yeter. Yahut da mubayeneden ² sonra bu toplama işlemi ile muvafakatı bulursun. Böylece hesap azalır. İşlem kolaylaşır.

Bunun misali: Bir kadın, arkasında iki erkek kardeş, beş kız kardeş ve amcasının oğlu olan kocasını bırakıp ölse ve bu kızların babası olan, ölen kadının kocası taksimattan önce, sayılanları geride bırakıp ölse; bu durumdaki münaseha, vasiyet edilmiş ninelere göredir. 120'den başlamak uygundur. Sonra payların tevafuku ile 12'ye indirilir. Bu hükmümüze göre, 12'den başlamak uygundur. Her bir kız için iki pay ve her bir erkek için bir pay vardır.

Münasehalardan sonra, zaruriyyet yoluyla tashih yapılabilen yol, garip, tuhaf bir yoldur ki ona pek az başvurulur. Sen onu fırsat bil. Allah iyiliğini versin. İnşallah bu metot, hesap uzadığında ve hesabın zorlaştığı zamanlarda sana kâfi gelecektir. Allah zorlukları kolaylaştırandır.

Zaruret metodu, düşünen bir kalp ve geniş bir göğüs ile bu metoda devam edersen; o acayip bir şeydir yakın bir hesaptır saçmalıkları olan garip bir iştir.

Zaruriyet metodundaki usul: sana gelen münasehada düşünecek olursan; terekenin kendilerine ulaştığı kimseleri belirginleştirirsin. Mal onlara grup grup verilir. Eğer bunlar iki grupsa, bu iki gruptan sayıca en az olanın payını, oran itibari ile iki payın açık olanını çıkarmakla yükümlüsün. Eğer sen bunu bilersen, kalan malı, pay olarak ikinci grup için belirlersin. Eğer bu kişiler üç grup iseler, iki grubun payını çıkarmayı yüklenirsin. Bu payı bildiğinde, kalan malı pay olarak üçüncü grup için belirlersin.

¹ **Meselenin tashihi**: Varislerin sehimlerini hiç biri hakkında kesir vaki olmayacak surette ve mümkün mertebe en az bir miktardan göstererek terekeyi kabili taksim bir hale koymaktır. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye*, V, 210.

² **Mübayenet (Tebayün)**: İki adet arasında 1'den başka ortak bölen bulunmamaktır. 9 ile 10 adetleri gibi. Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, V, 211.

Diğer usul: Zaruriyet metodunda bilinmesi gereken şey, şudur ki, malın $\frac{1}{6}$ 'sı ve kalanın $\frac{1}{4}$ 'ü, tıpkı malın $\frac{1}{4}$ 'ü ve kalanın $\frac{1}{6}$ 'sı gibidir. Aynı şekilde, malın $\frac{1}{8}$ 'i ve kalanın $\frac{1}{9}$ 'u, tıpkı malın $\frac{1}{9}$ 'u ve kalanın $\frac{1}{8}$ 'i gibidir. Benzer işlemler de bunun gibidir. Sen malın $\frac{1}{8}$ 'ini ve kalanın $\frac{1}{9}$ 'unu almaya delil getirdiğinde, malın $\frac{1}{9}$ 'unu ve kalanın $\frac{1}{8}$ 'ini almış olursun. Muhakkak ki sen kendisine delil getirdiğin şeyi almış olursun. Bu değiştirme ve dönüştürmede mesafeyi kısaltmak, kolayı daha da kolaylaştırmak vardır. Bunun beyanı; bir oğul, bir kız ve bu kızın annesi olan kadını bırakıp ölen bir kimsededir. Ki, bu kadının bu kızı da, taksimden önce annesini ve bu iki kardeşini bırakıp ölse; bu durumda bu mes'eleyi hükme bağla. Ve bu mes'eleyi hakkıyla tanı. O mes'elenin benzerlerini ve eşkâlini çıkarmak sana kolay gelir. Allah her zorluğu kolaylaştırandır. O ne güzel bir dosttur ve ne güzel bir yardımcıdır.

Diğer bir durum: İki kız ve onların annesi olan bir kadın varsa, bu kızlardan birisi taksimden önce, annesini ve bu iki kız kardeşini bırakıp ölse.

Diğer bir durum: Hür bir erkek; geride ana bir hür erkek kardeş, ana-baba bir olan hür bir kız kardeş ve baba bir olan, aynı zamanda köle olan üç kız kardeşi- ki bunlar da taksimden önce azat ediliyor- geride bırakıp ölsün. Sonra ana-baba bir kız kardeş de, bu sayılanları bırakıp ölsün.

Diğer bir durum: Bir anne ve bir kız var. Ölenin bu ikisinden başka mirasçısı da yok. Kız, taksimden önce üç kız ve ilk ölenin annesi olan ninesini bırakıp ölsün.

Diğer bir durum: Anne-baba, ana bir iki erkek kardeş olsun. Baba taksimden önce, zevcesini -ki bu kadın ilk ölenin annesidir -, baba bir iki erkek kardeşi ve baba bir kız kardeşi geride bırakıp ölsün.

Diğer bir durum: Ana bir erkek kardeş, ana-baba bir üç erkek kardeş olsun. Ana bir erkek kardeş, taksimden önce, baba bir kız kardeşi ve bu üç erkek kardeşini geride bırakıp ölsün. -ki bu üç erkek kardeş ana bir kardeşleridir- ve ana-baba bir ilk ölünün kardeşlerini bırakıp ölmüş olsun.

Diğer bir durum: Ana bir kız kardeş ve ana-baba bir yedi erkek kardeş bulunsun. Ana bir kız kardeş, taksimden önce, zevcini, baba bir kız kardeşini, bu yedi erkek kardeşini, ana bir erkek kardeşlerini ve ana-baba bir olan ilk ölünün erkek kardeşlerini bırakıp ölmüş olsun. Buradaki münaseha, kendilerine vasiyet olunmuş ninelere göredir. 336'dan başlamak uygundur. Sonra, payların tevafuku ile bu meblağın 3/7'sine indirilir. O sayı 16'dır. Baba bir kız kardeş için bir pay vardır. Zevç için bir pay vardır. Her erkek kardeş için iki pay vardır.

Diğer bir durum: Ana-baba bir beş kız kardeş, ana bir erkek kardeş ki bu, ölenin baba bir amcasının oğludur. Bu erkek kardeş, taksimden önce; baba bir kız kardeşini, zevcesini ve bu beş kız kardeşini – onlar ana bir kız kardeşleridir- bırakıp ölsün. Buradaki münaseha zaruriyet metoduna göredir. İlk olarak 13'ten bir pay çıkarmakla başlamak uygun olur. İkinci ölünün zevcesi için, bu meblağdan bir pay vardır. Ana-baba bir kız kardeşi için iki pay vardır. Ve bu kız kardeşlerden her biri için iki pay vardır ki, bu kız kardeşler birinci ölünün ana-baba bir; ikinci ölünün ise ana bir kız kardeşleridir. Ninelere gelince; ilk olarak 195'e yükseltiriz. Sonra payların ikisini tevafuklarıyla 13'e indiririz.

Diğer bir durum: Bir anne, ana-baba bir beş erkek kardeş, ana bir erkek kardeş bulunsun. Bu ana bir olan kardeş taksimden önce, baba bir iki kız kardeşini, anneyi -o, ilk ölenin annesidir- , ana bir beş erkek kardeşini -bunlar, ilk ölenin ana-baba bir kardeşleridir- bırakıp ölsün.

Diğer bir durum: Dört zevce, ana-baba bir beş erkek kardeş ve ana bir kız kardeş bulunsun. Bu ana bir kız kardeş, taksimden önce zevç, baba bir kız kardeş ve ana bir olan bu beş erkek kardeşini geride bırakıp ölsün.

Fasıl: Zevilerham

Bunlar beş sınıftır. Onların ilki; kızların oğulları ve oğulun kızlarının oğullarıdır. İkincisi; fasit dedeler¹ ve fasit ninelerdir². Üçüncüsü; ana-baba bir kız

¹ **Fasit dede:** Ölüye nisbetinde ana dâhil olan dededir. Ananın babası, babanın anasının babası böyledir. Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, V, 209.

² **Fasit nine:** Ölüye nisbetinde cedd-i fasit dâhil olan ninedir. Ölenin annesinin babasının annesi böyledir. Bilmen, *Hukuku İslamiyye*, V, 211.

kardeşlerin oğulları veya baba bir kız kardeşlerin oğulları, ana bir erkek ve kız kardeşlerin oğulları ve ana – baba bir erkek kardeşlerin kızları veya baba bir erkek kardeşlerin kızlarıdır. Dördüncüsü; ana bir amcalar, dayıların tamamı, teyzeler ve halaların tamamı ve amcaların kızları ve bunların oğullarıdır. Beşincisi; baba ve annelerin halaları, dayıları, teyzeleri, babaların ana bir amcaları, annelerin bütün amcaları, bunların oğullarıdır. Bunların mirastaki öncelikleri; birincileri, sonra ikincileri, sonra üçüncüleri, sonra dördüncüleri, sonra beşincileridir. Ebu Hanife'den (r.a) bir rivayette ve fetva da bu rivayete göredir. Ebu Hanife'den rivayet olundu ki: “Fasit dede, mala kızların oğullarından daha önceliklidir.” Ebu Yusuf ve İ.Muhammed (Allah onlara rahmet etsin) şöyle dedi: “ Kızların oğulları ve erkek kardeşlerin kızları, ananın babası olan fasit dededen daha önceliklidir. Bunlardan her biri oğlundan evladır. Oğlu da, İmameyn'e göre ebeveyninden evladır. Onlar pay sahipleri ile beraber mirasçı olamazlar. İki zevceden biri dışındakine asabe de olamazlar.

Zevilerhamın Birinci Sınıfı

Bunlar kızların oğulları ve oğulun kızlarının oğullarıdır. Bunların mirastaki öncelikli olanları, ölüye en yakın olanlarıdır. Eğer yakınlıkta eşit iseler, varisin oğlu önceliklidir. Varisin oğlunun oğlu hakkında ihtilaf ettiler. Sahih olan kavle göre o öncelikli değildir. Bunun örneği: kızın kızı, kızın kızının kızından evladır. Çünkü o daha yakındır. Oğlun kızının kızı, kızın kızından evladır. Çünkü o varisin oğludur. Oğlun kızının kızının kızı ve kızın kızının kızının kızı arasında sahih olarak mal aralarında eşittir. Paylaşım, usulleri ortaksa bedenlere göredir. Eğer usulleri farklı ise de Ebu Yusuf'a göre yine bu şekildedir. Bu görüş Ebu Hanife'den rivayettir. İmam Muhammed'e göre ise; bu konudaki görüşü Ebu Hanife (r.a) den meşhur iki rivayettir: “ Taksim, fûru'daki usulün sıfatına itibar ederek ilk farklılığa göre ve usuldeki fûru'un sayısına göredir. Sonra usul için takdir ettiğin her şey fûru'a da intikal eder. Misali; kızın oğlunun kızı ve kızın kızının kızı varsa Ebu Yusuf'a göre bedenlere itibar edilerek mal aralarında yarı yarıyadır. İmam Muhammed'e göre ise; üçe bölünüp 2/3'ü kızın oğlunun kızı

içindir. $\frac{1}{3}$ 'lük pay da kızın kızının kızı içindir. Sanki kızın oğlunu ve kızın kızını geride bırakıp ölmüş gibi. Böyle bir durumda da mal, bu iki kız arasında $\frac{1}{3}$ olarak bölünür. Sonra kızın oğluna düşen pay, o oğlanın oğlu içindir. Kızın kızına düşen pay ise o kızın oğlu içindir. Kızın oğlunun iki kızı ve kızın kızının kızı varsa Ebu Yusuf'a göre mal bedenlerine itibar olunarak aralarında $\frac{1}{3}$ 'erdir. İmam Muhammed'e göre ise, malın $\frac{1}{5}$ 'i kızın kızının kızı içindir. $\frac{4}{5}$ 'i ise kızın oğlunun iki kızı içindir. Sanki oğlan kızının iki oğlunu ve kızın kızını bırakıp ölmüş gibi. Bu durumda mal, aralarında $\frac{1}{5}$ 'erdir. Sonra kızın kızına düşen pay o kızın oğlu içindir. Kızın iki oğluna düşen pay ise, iki oğlanın iki oğlu içindir. Ki bu görüş usuldeki furu'un sayısı dikkate alınarak belirtilmiştir. İlk görüş ise, furu'daki usulün sıfatı dikkate alınarak belirtilmiştir. Kızın oğlunun kızı ve kızın kızının oğlu varsa, Ebu Yusuf'a göre kızın oğlunun kızı için malın $\frac{1}{3}$ 'ü vardır. Oğlun kızının oğlu için usulü dikkate almaksızın bedenlere itibar edilerek $\frac{2}{3}$ vardır. İmam Muhammed'e göre ise, cevap bunun aksidir. Kızın kızının oğlu için malı $\frac{1}{3}$ 'ü vardır. Kızın oğlunun kızı için malı $\frac{2}{3}$ 'ü vardır. Çünkü İmam Muhammed batın farklı olsa bile bedenlere değil, usule itibar ediyor. Sonra batın farklı olursa Ebu Yusuf'a göre bedenler dikkate alınır. İmam Muhammed'e göre ise, farklı olan ilk batna göredir. Bu taksimden sonra erkekler bir grup, kadınlar da bir grup haline getirilir. Sonra mal, ikinciye göre, üçüncüye göre son batna varıncaya kadar bu işe devam etmek. Misal; kızın kızının kız, kızın oğlunun kızı ve kızın oğlunun oğlu varsa; Ebu Yusuf (Allah ona merhamet etsin)'a göre bedenlere itibar olunur. İmam Muhammed'e göre ise (Allah ona merhamet etsin) malın $\frac{1}{5}$ 'i kızın kızının kızı içindir. Malın $\frac{8}{15}$ 'i ($\frac{4}{5}$ 'nin $\frac{2}{3}$ 'ü) kızın oğlunun oğlu içindir. $\frac{4}{15}$ 'i ($\frac{4}{5}$ 'in $\frac{1}{3}$ 'ü) kızın oğlunun kızı içindir. Bunlarla beraber kızın kızının oğlu olsa da durum böyledir. İmam Muhammed'e göre ise, malın $\frac{2}{9}$ 'u kızın oğlunun kızı içindir. Malın $\frac{4}{9}$ 'u kızın oğlunun oğlu içindir. $\frac{1}{9}$ 'u kızın kızının kızı içindir. $\frac{2}{9}$ 'u ise kızın kızının oğlu içindir. Kızların oğlunun yakınlığı iki cihetten ise; Ebu Hanife (Allah ona merhamet etsin) ve İmam Muhammed şöyle söylemiştir: “Zevi'l- Erham'dan iki yönden yakınlığı olan kimse, bütün akrabalarına mirasçı olur.” Bu görüş Ebu Yusuf'tan rivayettir. Ebu Yusuf'tan gelen görüş: “İki cihetten olan nine de olduğu gibi, ancak bir tek yönden yakınlığı olan kimse mirasçı olabilir.” Şeklinde. Misali: Kızın oğlunun oğlu ki bu oğlan

kızın kızının oğludur. Ve kızın kızıdır. Açıklaması: İki kızı olan ve bu kızları ölen bir adam olsun. Bu kızlardan birisi arkasında bir oğlan; diğer kız ise, arkasında bir kız bırakmış olsun. Oğlan bu kızla evlense ve kız bir oğlan doğursa; sonra başka bir adam onunla evlense, ondan da bir kız doğursa; bu durumda ilk doğan, kızın oğlunun oğlu ki bu oğlan, kızın kızının oğludur. İkinci olarak doğan kız, kızın kızının kızıdır. Eğer her iki koca da ölse sonra dede ölse; Ebu Yusuf'a (Allah ona merhamet etsin) göre bir rivayette, mal ikisi arasında $\frac{1}{5}$ 'likler halindedir. Malın $\frac{1}{5}$ 'i kızın kızının kızı içindir. Malın $\frac{4}{5}$ 'i zevi'l- Karabeteyn (iki cihetten akrabalığı olan) içindir. Ebu Yusuf'tan gelen başka bir rivayette, mal ikisi arasında 3'e bölünür. Zikrolunan yer sebebiyle iki cihetten akrabalığı olan için iki pay vardır. Kızın kızının kızı için ise bir pay vardır. İmam Muhammed'e göre ise, malın $\frac{1}{6}$ 'sı kızın kızının kızı içindir. $\frac{5}{6}$ 'sı ise iki cihetten akrabalığı olan içindir.

Zevilerhamın İkinci Sınıfı

Bunlar fasit dedeler ve fasit ninelerdir. Bunların mirastaki öncelikleri ölüye yakınlıklarına göredir. Eğer yakınlıkta eşit iseler, kimin varis olmaya delalet varsa, bir kısmına göre, o daha önceliklidir. Diğer bazılarına göre ise, onun bir üstünlüğü yoktur. Yakınlıkta eşit iseler ve aralarında varis olmaya delaleti olan kimse yoksa bakılır: eğer bir tek yönden, baba yönünden veya anne yönünden akrabalıkları varsa ve kendilerine delalet eden kimselerin sıfatları aynı ise taksim, bedenlerine göredir. İster erkek olsunlar ister dişi olsunlar eşit olarak taksimat yapılır. Eğer birbirlerine karışmış iseler, erkek için, iki kadının payı kadar pay vardır. Eğer kendileriyle yakınlıkları olan kimselerin sıfatı farklı ise s(cinsiyetleri farklı ise) mal ölüye en yakın olan batna göre taksim edilir. Birinci sınıfta olduğu gibi ihtilaf olundu. Eğer iki yönden akrabalıkları varsa malın $\frac{2}{3}$ 'ü babanın akrabası içindir. Malın $\frac{1}{3}$ 'ü annenin akrabası içindir. Sonra her gruba düşen pay, tıpkı fert fert olduklarındaki gibi aralarında taksim olunur. Misali: Babanın babasının annesinin babası ve babanın annesinin babasının babası varsa ki bunlar baba tarafından iki dededir. Ve annenin babasının annesinin babası ve annenin annesinin babasının babası varsa bu ikisi, anne tarafından iki dededir. Mal ilk olarak üçe bölünür. $\frac{2}{3}$ 'ü babanın yakını olan içindir. $\frac{1}{3}$ 'ü annenin yakını olan içindir. Sonra babanın yakını olan dedeye düşen pay üçe bölünür. $\frac{2}{3}$ 'ü babası

tarafından olan dedesi içindir. -ki o babanın babasının anasının babasıdır.- Malın $\frac{1}{3}$ 'ü ise, annesi tarafından olan dedesi içindir.-ki o babanın annesinin babasının babasıdır.- ve annenin yakınına düşen pay aynı şekilde, $\frac{2}{3}$ 'ü o annenin babası tarafından olan dedesi içindir.-ki o dede annenin babasının annesinin babasıdır.- Malı $\frac{1}{3}$ 'ü o annenin annesi tarafından olan dedesi içindir.-ki o dede annenin annesinin babasının babasıdır.- Bu cevap, varisle yakınlığı olan kimseye itibar etmeyenlerin görüşüne göredir. Bu varisle yakınlığı olan kimselere itibar edenlerin görüşü ise, malı tamamı ilk olarak zikrolunan dede içindir. Ki bu dede, babanın babasının annesinin babasıdır.

Zevilerhamın Üçüncü Sınıfı

Söz, kız kardeşlerin oğulları, erkek kardeşlerin kızları ve ana bir erkek kardeşlerin oğulları hakkındadır. Bunların en öncelikli olanları en yakın olanlarıdır. Eğer yakınlıkta eşit iseler, kim varisin oğlu ise, o daha evladır. Usulleri aynı ise taksim, bedenlere göredir. Farklı ise, bu konuda ihtilaf vardır. Birinci sınıf konusunda bu ihtilaf geçmiştir. Misali: kız kardeşin kızı, kızın kızından önceliklidir. Çünkü o daha yakındır. Kardeşin oğlunun kızı, kardeşin kızının kızından daha önceliklidir. Çünkü o kız, varisin çocuğudur. Kız kardeşin kızı ve kız kardeşin oğlu arasında mal, erkek için, iki kızın payı kadar pay verilmesi şeklindedir. Kız kardeşin oğlunun kızı, erkek kardeşin kızının oğlu ve erkek kardeşin kızının kızı varsa, Ebu Yusuf'a göre bedenlere itibar olunur. İmam Muhammed'e göre ise, malın $\frac{1}{5}$ 'i kız kardeşin oğlunun kızı içindir. $\frac{8}{15}$ 'i erkek kardeşin kızının oğlu içindir. $\frac{4}{15}$ 'i ana-baba bir olan kız kardeşin oğlu olan erkek kardeşin kızının kızı için ve ana-baba bir olan erkek kardeşin kızı içindir. Ebu Yusuf, usulü dikkate almadan bedenlere itibar etmiştir. O'na göre, malın $\frac{1}{3}$ 'ü ana-baba bir olan erkek kardeşin kızı içindir. $\frac{2}{3}$ 'ü ise ana-baba bir olan kız kardeşin oğlu içindir. İmam Muhammed bedenleri değil usulü dikkate almıştır. O'na göre malın $\frac{1}{3}$ 'ü ana-baba bir olan kız kardeşin oğlu içindir. $\frac{2}{3}$ 'ü ise ana-baba bir olan erkek kardeşin kızı içindir.

Ana bir olan kız kardeşlerin çocukları ve erkek kardeşlerin kızları konusundaki söz, tıpkı onların olmadığı durumdaki ilk grup hakkındaki söz gibidir.

Ana bir olan erkek kardeşlerin ve kız kardeşlerin çocukları hakkındaki söze gelince, bunların en öncelikli olanları en yakın olanlarıdır. Erkeğin kadına bir üstünlüğü yoktur. Ancak Ebu Yusuf'tan gelen şaz bir rivayette bunun tersinedir. Misali; ana bir kardeşin kızı ve ana bir kız kardeşin oğlu varsa İmameyn'e göre, mal aralarında usul gibi yarı yarıyadır. Ebu Yusuf'a göre bu rivayete dayanarak, usulün aksine üçte birlik şeklindedir. Farklı kız kardeşlerin üç çocuğu bir arada bulunduğu veya farklı erkek kardeşlerin üç kızı bir arada bulunduğu, derece ve yakınlıklarında eşit olduklarında Ebu Yusuf'a göre -ki bu görüş Ebu Hanife (r.a) den rivayettir.- ana-babası bir olan kimse, babası bir olan kimselerdendir. Babası bir olan kimse, anası bir olan kimseden önceliklidir. İmam Muhammed'e göre ise-ki bu görüş Ebu Hanife'den rivayettir- usule itibar edilir. Misali; ana-baba bir olan kız kardeşin kızı, baba bir olan kız kardeşin kızı ve ana bir olan kız kardeşin kızı varsa, Ebu Yusuf'a göre, malın tamamı ana- baba bir olan kız kardeşin kızı içindir. İmam Muhammed'e göre ise, malın 1/5'i ana bir olan kız kardeşin kızı içindir. 1/5'i baba bir olan kız kardeşin kızı içindir. 3/5'i ana-baba bir olan erkek kardeşin kızı olan, ana-baba bir kız kardeşin kızı içindir. Ve baba bir erkek kardeşin kızı içindir. Ve ana bir erkek kardeşin kızı içindir. İmam Muhammed'e göre malın 1/6'sı ana bir olan erkek kardeşin kızı içindir. Geriye kalan mal ana-baba bir olan erkek kardeşin kızı içindir. Farklı kız kardeşlerin üç kızı ve farklı erkek kardeşlerin üç kızı bir arada olsa, Ebu Yusuf'a göre (Allah O'na rahmet etsin) malın tamamı, ana-baba bir olan kız kardeşin kızı ve ana-baba bir olan erkek kardeşin kızı arasında yarı yarıyadır. İmam Muhammed'e göre malın 1/3'ü ana bir olan erkek kardeşin kızı ve ana bir olan kız kardeşin kızı arasında yarı yarıyadır. Malın 2/3'ü ise, ana-baba bir olan erkek kardeşin kızı ve ana-baba bir olan kız kardeşin kızı arasında 1/3'lük şeklindedir. Tıpkı usulde olduğu gibi erkek kardeşlerin ve kız kardeşlerin çocuğunun, iki yönden yakınlığı olduğundaki durum gibi. Bu görüş birinci sınıfta geçtiği gibi ihtilaflıdır. Misali; baba bir kız kardeşin oğlu olan, ana bir kardeşin oğlu ve ana-

baba bir kız kardeşin kızı varsa, Ebu Yusuf'a göre malın tamamı, ana-baba bir olan kız kardeşin kızı içindir. İmam Muhammed'e göre ise, beş parça üzeredir. $\frac{3}{5}$ 'i ana-baba bir olan, kız kardeşin kızı içindir. $\frac{2}{5}$ 'i ise baba bir olan kız kardeşin oğlu olan, ana bir erkek kardeşin oğlu içindir. Bu kitap üzerinde çalışan bir kısım insan şöyle demiştir: "Akrabalığı iki yönden olanda ihtilaf söz konusu olmaz. Çünkü ana-baba bir olan kız kardeşin kızı, Ebu Yusuf'a göre, yakınlığının kuvveti sebebiyle, tercih olunur. Bu kızla beraber o oğlan asla mirasçı olamaz. Misalleri temsilindedir.

Diğer bir açıklama: ana-baba bir olan kız kardeşin kızının kızı olan, ana-baba bir kız kardeşin oğlunun kızı ve ana-baba bir olan diğer kız kardeşin kızı varsa Ebu Yusuf'a (Allah O'na merhamet etsin) göre bir rivayete göre mal aralarında yarı yarıyadır; diğer bir rivayete göre ise, $\frac{1}{3}$ 'lük şeklindedir. İmam Muhammed'e göre (Allah O'na merhamet etsin) mal aralarında $\frac{1}{4}$ 'lük şeklindedir. $\frac{3}{4}$ 'ü iki yönden akrabalığı olanlar içindir. $\frac{1}{4}$ 'ü ise diğerleri içindir.

Zevilerhamın Dördüncü Sınıfı

Bunlar annenin amcaları ve amca hükmünde olanlardır. Anne-babası bir olanlar, babası bir olanlardan evladır. Babası bir olanlar da anası bir olanlardan evladır.

Misali: ana-baba bir olan hala, baba bir olan haladan evladır. Baba bir olan hala, ana bir olan haladan evladır. Ana-baba bir olan teyze ve baba bir olan teyzelerden ilki, daha evladır. Baba bir olan dayı ve ana bir olan dayı varsa, baba bir olan dayı, ana bir olan amca ve ana bir olan haladan evladır. Mal, ikisi arasında $\frac{1}{3}$ 'e bölünür. Bu tercihe bir tek cinste itibar olunur. İki cinste itibar olunmaz. Ancak Ebu Yusuf (Allah O'na merhamet etsin)'tan gelen şaz bir rivayette bunun aksi görüş vardır.

Misali: ana-baba bir hala ve baba bir teyze varsa, mal aralarında $\frac{1}{3}$ 'e bölünür. $\frac{2}{3}$ 'ü hala içindir. $\frac{1}{3}$ 'ü teyze içindir. Ebu Yusuf'a göre, şu rivayete dayanarak, malın tamamı halaya aittir. Halalar, dayılar ve teyzeler bir arada mevcut iseler, malın $\frac{2}{3}$ 'ü eşit olarak halalar arasında taksim olunur. $\frac{1}{3}$ 'ü ise

dayılar ve teyzeler arasında olup, erkek için iki kadının payı kadar pay vardır. Bunların çocukları ve amcaların kızları hakkındaki söz: Bunların en öncelikli olanları, ölüye en yakın olanlarıdır. Eğer yakınlıkta eşit iseler, ana-baba bir olanlar, baba bir olanlardan evladır. Baba bir olanlar, ana bir olanlardan evladır. Sonra varisin çocuğu gelir. Eğer bu ikisinden biri, varisin çocuğu; diğeri de iki yönden akraba ise, bu konuda âlimler ihtilaf ettiler. Sahih olan görüş; iki yönden akrabalığı olan kimse evladır. Misali: baba bir olan amcanın oğlunun kızı ve ana-baba bir olan halanın oğlunun oğlu varsa, bunlardan ikincisi, sahih olan kavle göre evladır.

Zevilerhamın Beşinci Sınıfı

Bunlar, anne-babanın akrabalarıdır. Onların en öncelikli olanları, en yakın olanlarıdır.

Misali: Babanın halası, dedenin halasından evladır. Çünkü o daha yakındır. Babanın ve annenin yakınları bir arada bulunduklarında, malın $\frac{2}{3}$ 'ü babanın akrabaları içindir. $\frac{1}{3}$ 'ü annenin akrabaları içindir. Sonra babanın akrabalarına düşen mal, aralarında üçe bölünür. $\frac{2}{3}$ 'ü baba tarafından olan akrabaları içindir. $\frac{1}{3}$ 'ü anne tarafından akrabaları içindir. Annenin akrabalarına düşen mal, aynı şekilde paylaştırılır. $\frac{2}{3}$ 'ü baba tarafından olan akrabaları içindir. $\frac{1}{3}$ 'ü anne tarafından olan akrabaları içindir. Misali: Babanın halası ve teyzesi; annenin halası ve teyzesi varsa, bunların çocukları hakkındaki söz, aynı ya da farklı olduklarındaki kızların ve kız kardeşlerin çocukları hakkındaki söz gibidir.

Fasıl: İlave Bazı Konular

Vela

Velanın iki çeşit olduğundan bahsetmiştik: İtaka velası¹ ve müvalat velası².

İtaka mevlası, azat eden veya müdebber³ (azat olması efendisinin ölümüne bağlı olan köle) in, efendisinden önce ölmesi halinde, geride kalan efendidir. O, 1/3' ten çıkarılır. Veya efendisi ümmü veledi⁴ geride bırakıp ölse, bu ümmü veled, azat olur. Ve bir köle ile veya yakını olan efendi ile bir anlaşma yapsa ve o köleyi azat etse, bu efendi o kölenin mevlası olur. Öldüğünde ona mirasçı olur. Ama azatlı köle (mu'tak) efendisine mirasçı olamaz. Eğer kendisine vela hakkının olması şartıyla onu azat etse, buradaki şart batıldır. Vela zaten sabittir. Velaya mirasçı olunmaz. Azat edenin (mu'tik) asabesi olan akrabası mirasçı olur. Misali: Azat eden efendi, bir oğul ve bir kız bırakıp ölse, buradaki vela'nın tamamı oğula aittir. Azat eden efendi, bir oğul ve bir baba bırakıp ölse, vela'nın tamamı, Ebu Hanife ve imam-ı Muhammed'e göre (Allah onlara merhamet etsin) oğula aittir. Ebu Yusuf, vela'nın 1/6'sı babayadır. Kalanı oğula aittir. Eğer bir dede ve bir kardeş bırakıp ölse, vela'nın tamamı Ebu Hanife'ye göre, dedeye aittir. İmameyn'e göre ise, vela, dede ve kardeş arasında yarı yarıyadır. İmam Şafii'ye göre ise, iki görüşünden en sahih olanına göre vela'nın tamamı kardeşe aittir. Mülkiyeti üzerine azat edilmiş olan her köle, vela'sı ondan ebediyen düşmez. Cariyesini başkasının kölesiyle evlendiren ve sonra cariyesini azat eden bir adamın misali gibi ki, bu cariyeye altı aydan önce bir çocuk getirse, sonra köle azat edilse, çocuğun vela'sı bu azatlı köleye geçmez. Çünkü o azatlı köle, annenin azat eden efendisinin mülküne göre azat edildi. Eğer azatlı cariyeye altı ay veya daha fazla sürenin tamamlanmasından sonra bir çocuk getirseydi, sonra köle azat

¹ **İtaka velası**: İki kısımdır: a) İhtiyarî: Bir kimsenin kölesini azat etmesi veya müdebber yahut cariyeye bulunan yakın akrabasını satın alması gibi. b) Izdırarî: Bir kimsenin mülkiyetine kendisinin akrabası olan, fakat başkasının yanında bulunan bir kölenin irsen girmesi ve dolayısı ile azat olması gibi. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 20.

² **Müvalat velası**: Nesebi bilinmeyen bir kimsenin başka bir kimseye: "Sen benim mevlamsın. Ölürsem benim varisimsin. Bir cinayet işlersem diyetimi sen ödersin." dese ve o kimse de öylece kabul etse, bir müvalat akdi yapılmış olur ki ikinci şahıs, birinci şahsın mevlası olur. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 20.

³ **Müdebber**: Efendinin, kölesinin azat olmasını kendisinin ölümüne bağlamasıdır. Efendinin ölümü ile azat olan köle müdebber, cariyeye müdebber adını alır. Haydar Efendi, Ali, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 20.

⁴ **Ümmü veled**: Efendisinden çocuk doğurmuş bulunan cariyedir. Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, s. 27.

edilseydi, çocuğun vela'sı kendisine geçerdi. Kadınlar için vela yoktur. Ancak azat ettiklerinden veya azat ettiklerinin azat ettiklerinden, kölesinin azat olmasını kendi ölümüne bağladıklarından (müdebber); bu müdebberlerin azat ettiklerinden veya bu kadınların anlaşmalı olduğu kölelerinden veya bu mükatep¹ kölelerinin anlaşmalı olduğu kölelerinden veya azat ettiklerinin vela 'sının geçtiği kimselerden veya azat ettiklerinin azat ettiği kimselerden başka velada kadınların bir hakkı yoktur.

Mevle'l-muvalat: Nesebi bilinmeyen birisi, birine : “Sen benim mevlamsın. Öldüğümde bana mirasçı olacaksın. Cinayet işlediğimde diyetimi ödeyeceksin.” Dediğinde diğeri de: “ Kabul ettim.” dese, bize göre sahihtir. Kabul eden, diğerrinin mevlası olur. Öldüğünde ona mirasçı olur. Cinayet işlerse, onun diyetini öder. Her iki taraftan şart öne sürülürse, şartımıza göre, küçük çocukları ve bu akitten sonra doğan çocuklar bu anlaşmaya dâhil olurlar. Aynı şekilde bir kadın, muvalât akdi yapsa, Ebu Hanife (r.a)'ye göre sahihtir. Akit yapan kimsenin, bu akdi feshetme hakkı vardır. Ancak kabul eden kimsenin onun diyetini ödemiş olması durumunda, kabul eden için fesih hakkı vardır. Ancak vela 'sına mirasçı olması hariç. Muvalât mevlası, zevi'l Erhamdan sonra gelir; Beyt 'ül malden önce gelir. İki zevçten biriyle beraber mirasçı olur.

Kölelik (Rıkk)

Kölelik “kın” da olduğu gibi ister tam olsun veya müdebber, mükatep ve ümm-i veled de olduğu gibi ister eksik olsun kölelik mirastan mahrum olma sebeplerindendir. Mükatep, köle iken borcunu ödemeye aciz olarak öldüğünde, anlaşmasından doğan borcunu ödemiş olarak ölse onun anlaşması yerine getirilir. Hayatının son dönemlerinde hür olduğuna hükmedilir. Ve onun hür olarak öldüğü kabul edilir. Kölelikten kurtulmak için kazanmaya çalışan kimse, İmameyn'e göre borçlu hür menzilesindedir. Ebu Hanife'ye göre ise o köleliğini gidermek için çaba harcadığında, tıpkı mu'taku'l- ba'z² olduğu gibi köledir. Köleliğindeki bir

¹ **Mükatep:** Efendi, kölesi veya cariyesi ile bir mal karşılığında anlaşma yapıp, o malı köleye şart koştuğunda, köle de bu şartı kabul ettiğinde bu köle mükatep (anlaşmalı köle) olur. Meydanî, *el-Lübâb*, III, 17.

² **Mu'taku'l-ba'z:** Kısmen azatlı köle. Ali Haydar Efendi, *Teshîlû'l-ferâiz*, s. 7.

hakkı için çaba sarf ettiğinde, rehin alanın, kendisini azat ettiğindeki rehin alınmış köle gibidir. Ki bu rehin alınmış köle hür menzilesindedir. Bu köle hem mirasçı olur; hem de kendisine mirasçı olunur.

Öldürmek, mirastan mahrum olma sebeplerindendir. Kisas veya keffareti gerektiren her türlü öldürme fiili konuyla alakalıdır. Öldürmek, mirasçı olmayı engeller. Kisas veya keffareti gerektirmeyen öldürme fiili mirasçı olmaya engel değildir. Kisas gerektiren bir öldürme fiilini işleyen kimse, şudur ki bir mü'mini kasten bir demirle veya demir işi gören bir başka aletle öldüren kimsedir. Keffareti gerektiren durumlara gelince o, hata ile bizzat öldürmektir. Veya kendisi hayvanına binmiş olduğu halde hayvanı, murisini çiğnemesi yoluyla öldürmesidir. Veya uykuda iken murisinin üzerine düşüp ve onu öldürmesi veyahut da yukarıdan bir şey düşürmesi ve murisini öldürmesi veya elindeki taşın murisinin üzerine düşmesi ve onu öldürmesi durumlarıdır ki, bunların tamamı doğrudan öldürmedir. Bu durumlarda keffaret gerekir. Ölen kişi, muris ise, yukarıdaki anlatılanlar mirastan mahrumiyeti gerektirir. Ölen kişi yabancı ise, vasiyetten mahrum olmayı gerektirir.

Öldürme (Katl)

Kisas ve keffareti gerektirmeyen öldürme: Çocuk veya deli, murisini öldürdüğünde veya çocuk ve deli olmayan birisi murisinin ölümüne sebep olduğunda, tıpkı yol ortasına kuyu veya çukur açıp murisi düşüp öldüğünde veya yol ortasına taş koyup, murisi ona takılıp öldüğünde veya yola su döküp ya da bevl edip ya da abdest aldığı anda murisi bunlardan dolayı kayıp da öldüğünde veya bir hayvan üzerinde bulunduğunda veya hayvanı çekip götürürken murisini, hayvanı çiğneyip murisi öldüğünde veya murisini kisas ya da recm yoluyla öldürdüğünde veya onun öldürülmesi için azmettirdiğinde veya murisini öldürmeye zorlandığında veya murisinin üzerine, yaslandığı duvar düşse, onu bu halde gördükten sonra murisi ölse veya murisini evinde ölü olarak bulsa; bütün bu durumlarda yeminleşme ve diyet gerekir. Mirastan mahrumiyet olmaz. Keza haklı olan, azgın olanı ki bu azgın olan da onun murisi olsa, bunu öldürse, bütün bu konularda mirastan mahrum olmaz. Çünkü bu durum kisası ve keffareti

gerektirmez. Azgın olan haklı olanı öldürdüğünde ise ki bu haklı olan da, onun murisi olsa, bu durumda iki husus vardır. “Ben haksız olduğum halde onu öldürdüm ve şu anda da haksızım ”dese. O icma ile murisine mirasçı olamaz. “Ben haklı olarak onu öldürdüm. Ve şu anda da haklıyım ”dese, Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre ona mirasçı olur. Çünkü o kısas ve keffareti gerektirmeyecek bir şekilde murisini öldürdü. Ebu Yusuf’a göre ise, mirasçı olamaz. Çünkü o haksız yere öldürdü. Bir oğul, babasını kasten veya hata ile öldürse, mirasçı olamaz. Çünkü kasten öldürmede kısas gerekir; hata ile öldürmede keffaret gerekir. Aynı şekilde baba, oğlunu hata ile öldürse, mirastan mahrum olur. Bunda anlaşılacak durum yoktur. Çünkü onun babasını öldürmesinden dolayı keffaret gerekir. Onu kasten öldürmesine gelince, aynı şekilde mirastan mahrum olmayı gerektirir. Kısas ve keffareti gerektirmeyen bir öldürme söz konusu ise, zikrettiğimiz usule göre burada bir müşkül vardır. Ancak şu kadarı var ki, biz ; “ kısas gerekir fakat babalığın hürmetinden dolayı kısas düşer.” Deriz. Oğlunu hırsızlık suçu veya başka bir suç işlemeye yönelik yetiştirse ve sertçe vursa ve ölse, mirastan mahrumiyeti gerektirir. Ebu Yusuf’a göre ise, mahrumiyeti gerektirmez. Muallim, bir insanın çocuğunu eğittiğinde ve çocukla muallim bir birine mirasçı olduğunda, muallim ölse, mirastan mahrumiyeti gerektirmez. Aynı şekilde bir babanın durumu da böyledir. Bir kimse, namusunu korumak maksadıyla veya kendisine hücum edildiğinde nefs-i müdafaa yapsa ve öldürse; koca da karısını yatakta kendisine itaat etmediğinden karısını ta’zir etse kadın da ölse, tüm bu durumlar mirastan mahrumiyeti gerektirir.

Bize göre küfür tek millettir. Bunlar bir birine mirasçı olurlar. Hıristiyan, Yahudi’ye; Yahudi de Mecusi’ye mirasçı olur. Ancak zamanları farklı ve ayrı iseler durum farklıdır. Mesela, bir Hıristiyan ölse ve onunda bir oğlu Rum bölgesinde olsa, bir oğlu da Hind bölgesinde olsa bir birlerini görmese, birbirine mirasçı olamaz. Bize göre onlardan biri (mirasçı olamaz). Bir Müslüman ölse, onun da Hind’de bir Müslüman oğlu olsa, bu oğlan ona mirasçı olur. Çünkü bulundukları yurt hükmen farklı değildir. Mürted, bir kimseye mirasçı olamaz. Aynı şekilde kadın mürted de mirasçı olamaz. Fakat Müslüman kişi ona mirasçı olur. Ebu Hanife (Allah ona merhamet etsin) şöyle dedi: “ Müslüman iken

kazandıkları, Müslüman varislerine aittir. İrtidat döneminde kazandıkları ise fey olur. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed şöyle söylediler (Allah onlara merhamet etsin): “ Kazançlarının tamamı Müslüman varislerine aittir. İmam Şafii (Allah ona merhamet etsin) “Kazançlarının hepsi fey’dir. Eğer mürtet olarak daru’l-harb’e iltihak etmişse kadı onun malını, tıpkı ölmüş gibi muamele ederek varisleri arasında paylaştırır.”dedi. Mecusi; akrabalık, vela ve Müslüman olduktan sonra kabul ettiği nikâh sebebiyle mirasçı olur. Aralarındaki nesep fasit nikâhla sabit olur. Ölüye iki akrabalıkla yakınlığı olan kimse, o iki akrabadan biri diğerini hacb etmiyorsa hepsine mirasçı olur. Şayet biri diğerini hacb ediyorsa, hacb eden kişi mirasçı olur. Misali: Amcasının iki oğlundan birini, ana bir kardeşi olan diğer kardeşi terk etse, bu amcaoğlu için feraiz’ den 1/6 hisse, asabe olmasından dolayı da kalan malın yarısı vardır. Çünkü akrabalığının iki yönünden birisi, diğer yönünü hacb etmez. Bu yüzden her iki yönden de mirasçı olur. Eğer onlardan biri, baba bir kız kardeşinin kızı olup, teyzesinin iki kızını terk etse, malın tamamı gerek feraiz gerekse red olarak bu iki kız içindir. Çünkü bu iki kızın akrabalıklarının iki cihetinden birisi, diğerini hacb eder. Hacb eden kadın mirasçı olur.

Mirastan hacb olunan erkek, bir başkasını hacb eder. Tıpkı anne-babası, iki erkek kardeşi olup da ölen kimse gibi. İki kardeşi redd olunur. Muhakkak ki bu iki kardeş mirasçı olamazlarsa veya o ikisi baba sebebiyle hacb olunmuş ise, anne 1/3’ten 1/6’ya kadar hisse sahibidir. Mirastan mahrum olan kimse, öldürme, din farklılığı ve kölelikteki mahrumiyet gibi hacb etmez. Mirastan mahrum olanlar, hacb etmez. Mirastan eksik mahrumiyeti olan kimse için de hacb yoktur. Ancak Abdullah ibni Mes’ud’un (r.a) görüşüne göre, durum farklıdır. O Nehai’i (Allah ona merhamet etsin) nin iddiasına göre fetva vermiştir: “ Mirastan Mahrum olan kimse, hacb-ı hırman şeklinde hacbini hacbetmez. Onun için hacb-noksan da yoktur.” O’na göre, bu asla göre, mes’ele 31’e kadar avl yapılır. Açıklaması; Bir zevce, bir anne, ana bir iki erkek kardeş ana-baba bir iki kız kardeş ve bir oğul ki bu oğul da mirastan mahrum olma sebeplerinden biri sebebiyle mahrum ise, bütün bu sayılanlar hakkındaki mes’elenin aslı sahabenin çoğunluğuna göre (Allah onlardan razı olsun) 12’den 17’ye kadar gider. Çünkü zevcenin feraizdeki payı

sahabelere göre $\frac{1}{4}$ 'tür. Çünkü mirastan mahrum olan oğul, bu zevcenin hakkını eksiltmez. İbni Mes'ud (r.a) 'a göre ise mes'elenin aslı, 24'tendir. Çünkü zevcenin mirastaki payı O'na göre $\frac{1}{8}$ 'dir. Çünkü mirastan mahrum olan oğul bu zevcenin hakkını eksiltir. Ve mes'ele 31'e avl yapılır. Allah en iyisini bilir. Boğulmuş ve yanmış olanlar arasında mirasçı olma durumu yoktur. Tıpkı birlikte ölmüşler gibi hükmolunur. Ancak eğer ölüm sıraları biliniyorsa durum farklıdır.

Mefkudun Mirasçılığı

*Mefkud*¹ ölümü bir delil ile sabit olmadıkça veya çoğunluğun bu yaşa kadar yaşamadığına dair kesin olarak bilinen bir müddet geçmedikçe, mefkud mirasçı olamaz, kendisine de mirasçı olunmaz. Hasan b. Ziyad'dan gelen rivayete göre Ebu Hanife bu vaktin 120 yaş olduğu söylemiştir. Ebu Yusuf'tan gelen rivayete göre ise 100 yaştır. Bazı âlimler bunu 90 yaş olarak takdir etmişlerdir. Bazıları ise hâkimin görüşüne bırakmışlardır. Fetva da bu görüşe göredir. Bu müddet geçtiğinde, hayatta olan mirasçıları ona mirasçı olur. Bu müddet geçmeden önce, ölen kimseler ona mirasçı olamaz. Velew ki murisi, bu kayb olduğu süre içinde ölmüş olsa ve mefkudun ondan başka mirasçısı varsa, bununla mirastan mahrum kalmaz, fakat hakkı eksiltir, iki payın en azı ona verilir. Geriye kalan pay, alı konulur. Eğer mefkudun var olan mirasçısından dolayı mirastan mahrum kalırsa, asla bir şey verilmez. Ebu Hanife'ye göre, dört oğlun payı hepsi için bekletilir. İmam Muhammed'e göre ise oğulların mirası bekletilir. Bu görüş Ebu Yusuf'tandır. O'na göre, bir oğlun mirası bekletilir. Fetva da buna göredir. Eğer bu oğulla beraber başka bir varis varsa payı düşmez, değişiklik olmaz, payın tamamı verilir. Diğer kişi, oğlun payını düşüren kimselerden ise, asla pay verilmez. Değişiklik yapan kimselerden ise, anne tarafından yapılan lian ve zina çocuğunun mirasının en azı kadar pay verilir. Şu kadarı var ki, o diğer anneler gibidir. Asabe olmaz.

¹ Sözlükte “mevcut olmayan, kaybedilmiş, yitirilmiş” anlamlarına gelen mefkud kelimesi terim olarak kaybolmuş hayatta olup olmadığı hakkında bilgi bulunmayan kişiyi ifade eder. *DİA*, XXVIII, 355.

Hünsânın Mirasçılığı

*Hünsa*¹ terekeye mirasçı olur. İki uzvunda da bevl ediyorsa, hükmü geçmişe göredir. Her iki uzuv beraber ise, Ebu Hanife'ye göre (Allah O'na Merhamet etsin) bu müşkül bir meseledir. İmameyn'e göre ise, çoğunluk durumuna göredir. Eğer her iki durumu da eşit ise, İmameyn'e göre de müşküldür. Müşkül hünsa, iki payın en azını alır. Bu pay, sahabelerin umumuna göre (Allah Onların hepsinden razı olsun), bir kızın payıdır. Ancak en kötü durum, erkek olmasıdır. Ebu Hanife bunu kabul etmiştir. Şa'bi: “ Onda erkeklik hallerine itibar olunur, kadınlık hali de beyanına bakılarak kabul edilir.” Bir adam geride bir oğul ve hünsa çocuk bırakıp ölse, Ebu Hanife: “Malın 2/3'ü oğul içindir. 1/3'ü hünsa içindir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed, Şa'bi'nin görüşünde ihtilaf ettiler. İmam Muhammed: “Hünsa için 5/12 vardır. Kesin olan oğul için 7/12 vardır. Ebu Yusuf (Allah O'na Merhamet etsin) : “Hünsa için 3/7 vardır. Kesin olan oğul için 4/7 vardır.” Dedi. Doğru cevabı Allah bilir. Feraiz konusu bitmiştir. Allah'a ve O'nun yardımına ikramına hamd ederiz.

¹ **Hünsa**: İslam Hukukunda, doğuştan hem erkeklik hem de dişilik organına sahip bulunan veya erkek mi kadın mı olduğu tesbit edilemeyen kişiyi ifade eder. *DİA*, XVIII, 491.

SONUÇ

* Fıkıh ile ilgili eserlerin birçoğunda “Kitâbu’l-Ferâiz” adıyla ayrı bir bölümde incelenen miras konusu, erken dönemlerden itibaren müstakil eser ve risalelerin içinde yer bulmuştur; ancak matematiksel hesaplamalara da ihtiyaç duyduğu için, zaman içerisinde müstakil eserler şeklinde ele alınmıştır.

* *Kitâb fi’l-ferâiz* ismiyle Merğînânî’ye nispet edilen eser esas itibariyle Merğînânî’nin hocalarından Osman b. Ali’ye aittir ve yazıldığı dönemde *Ferâizü’l-Osmânî* adıyla anılmaktadır.

* Merğînânî hocasına duyduğu saygıdan dolayı konuya ilişkin yeni bir eser yazmak yerine risalede bulunmayan bazı konuları eklemek ve değinilmeyen bazı bilgileri ilave etmek suretiyle ıslah etmeyi tercih etmiştir.

* Eser, sistemi ve tertibi itibariyle klasik Hanefi kaynaklardaki miras konusuyla büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Eserde ele alınan belli başlı konular sırasıyla şu şekildedir: Ashabu’l- ferâiz, asabeler, zevilerham, vela yoluyla mirasçılık, mirasa engel olan durumlar (kölelik, öldürme, din farkı), mefkudun mirasçılığı, hünsanın mirasçılığı.

BİBLİYOGRAFYA

Ali Haydar Efendi, *Teshîlü'l-ferâiz*, Tekin Kitabevi, Konya 1984.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1985.

Cessâs, Ebu Bekir Razi, *Şerhu Muhtasari't-Tahavi*, Daru's-sirac, Medine 1983.

Hammad, Dr. Nezih, *Mu'cemu'l Mustalahatu'l Maliyyeti ve'l İktisadiyyeti Fi Lügati'l Fukaha*, Daru'l Kalem, Dimeşk 2008.

İbn Kutluboğa, Ebu'l-Fidai Zeynüddin Kasım b. Kutluboğa es-Suduni, *Tacü't-teracim*, Daru'l - Kalem, Dimeşk 1992.

İbn Nüceym, Muhammed b. Hüseyin b. Ali (ö. 1138), *el-Bahru'r-râik*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1997.

İsmail Paşa, İsmail b. Muhammed Emin, *Hediyetü'l-ârifin*, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut.

Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu'z-Zunun*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971-1973.

Kazvini, İbni Mace, *Sünen-i İbni Mace*, Riyad 1403/1983.

Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l- Müellifin Teracimu Musannifi'l- Kütübi'l -Arabiyye*, Müessesetü'r- Risale, Beyrut 1993.

Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, Müessesetü'r-reyyân, Beyrut 2005.

Köse, Murtaza , *“Ferganalı Bir Hukukçu Merginani ve Hidaye Adlı Eseri”*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 17, Erzurum 2001.

Leknevî, Allame ebi'l - Hasenat Muhammed Abdu'l - Hayy el- Hindî, *Kitabu'l - Fevaidi'l- Behiyye fi Teracimi'l - Hanefiyye*, Saadet Matbaası, Mısır, (h.1324).

Meydanî, eş- Şeyh Abdu'l- Gani el- Ganîmî, *el- Lübabu fi Şerhi'l Kitabi*, Daru'l Kitabi'l - Arabî, Beyrut 2004.

Serahsi, Şemsü'l- Eimme ebu- Bekir Muhammed b. Ahmed es- Serahsi, *Kitabu'l- Mebsut li Şemsi'd- Din es- Serahsi*, Daru'l - Ma'rife, Beyrut

Sarı, Mevlüt, *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, Bahar Yayınları, İstanbul 1982.

Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara1988.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Müessesetü'r-risâle, 1985.

